

Békés Márton

A GERILLA-HADVISELÉSRŐL*

A gyakorlat elmélete

A háborúk történetében mindig is előfordult, hogy erősek csaptak össze gyengékkel, amely szituáció többnyire azonos volt az állami hadseregek és az irreguláris erők összeütközésével. Vagy a megszállók és a nép küzdelmével, esetleg a hatalom és a felkelők harcával. Az irreguláris erőknek sok neve ismert (népfölkelő, partizán, gerilla), s mindegyik elnevezés ugyanarra a sajátos harcmodorra vonatkozik.¹

A hadtörténészek a modern korig egy sor olyan konfliktust azonosítottak, amelyben az egyik fél ezzel a különleges módszerrel küzdött. Például a germánok és Kr. e. 166-ban a makkabeusok a római légiók ellen, az 1200-as években a walesiek az angolok ellen, vagy balkáni keresztény könnyűlovások a törökök ellen (innen ered a mi *hajdú* szavunk). Nem más, mint a későbbi római császár és minden idők legnagyobb hadvezére örökítette meg először, méghozzá tankönyvszerűen a gerilla-háború testközeli tapasztalatát a Kr. e. 58 és 51 között zajló gall háborúról szóló írásában, amikor a rómaiakkal szövetséges kelta törzseket leigázó germánokról így írt: „Ariovistus [svév fejedelem] inkább jól kiszámított haditaktikájának, mint seregei vitézségének köszönhette a győzelmet; hónapokig ki sem mozdult mocsarak között elterülő táborából, nem adott alkalmat, hogy megütközzenek vele, s amikor hirtelen megrohanta a gallokat, azok már belefásultak a hosszan húzódó háborúba.”² A rákövetkező kétezer évben a hadászati értelemben gyengébb fél gyakran vette fel a küzdelmet ilyen módon az erősebbel – a fegyverek eközben fejlődtek, a taktika és a harceljárás viszont ugyanaz maradt.

* Ez a szöveg egy, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, mint városi gerilla-hadviselés harceljárásait feldolgozó írás előtanulmánya. Hálával tartozom Forgács Balázs századosnak, egyetemi docensnek (NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadászati és Hadelméleti Tanszék), hogy tanácsaival és javaslataival segítette a munka elkészülését. A szöveg hibáiért egyedül a szerzőt terheli felelősség.

¹ A gerilla-hadviselés meghatározására és történetére lásd többek között Robert B. ASPREY: *War in the Shadows. The Guerrilla in History*, I–II., Doubleday, Garden City, 1975; Ian F. W. BECKETT: *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies. Guerrillas and their Opponents since 1750*, Routledge, London, 2001 (lásd szintén tőle lexikon-formában: *Encyclopedia of Guerrilla Warfare*, Ccheckmark Books, New York, 2001); Max BOOT: *Invisible Armies. An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient Times to the Present*, Liveright, New York, 2013; Anthony James JOES: *Guerrilla Warfare. A Historical, Biographical, and Bibliographical Sourcebook*, Greenwood Press, Westport, 1996; Robert TABER: *War of the Flea. The Classic Study of Guerrilla Warfare*, L. Stuart, New York, 1965. A kérdést teljes egészében megvilágítja klaszszikus művében Walter LAQUEUR: *Guerrilla. A Historical and Critical Study* [1976], Transaction Publ. New Brunswick, 2009⁷ (lásd még az általa szerkesztett antológiát: *The Guerrilla Reader. A Historical Anthology*, Temple UP, Philadelphia, 1977; hasonló gyűjtemény *Guerrilla Strategies. An Historical Anthology from the Long March to Afghanistan*, szerk. Gérard Chaliand, University of California Press, Berkeley, 1982). A korai gerillaháborúkra és kevésbé ismert teoretikusaira lásd magyarul legújabbban FORGÁCS Balázs: *A néppel az uralkodóért – Az első gerilla-elméletek*, Felderítő Szemle 2016/1. További magyar nyelvű vonatkozó szakirodalomra lásd a későbbi jegyzeteket.

² Julius CAESAR: *A gall háború*, ford. Szepešy Tibor, Európa, Budapest, 1964, 29 (Első könyv 40. bekezdés).

A modern hadviselés kezdetekor, a 18. század végétől sokhelyütt találták szembe magukat hivatásos hadseregek nem bevett harceljrást alkalmazó felkelőkkel. Például a párizsi forradalmi hadsereg Vendée-ban felfegyverzett katolikus parasztokkal (1793–1796), az amerikai forradalom idején a brit királyi csapatok a gyarmatok függetlenségéért harcolókkal vagy a francia gyarmatosítók Haitin fekete felkelőkkel (1791–1802). A 19. században a gerilla megjelent többek között a napóleoni háborúban (1808–1815), a görög szabadságharcban (1821–1827), az amerikai polgárháborúban és a második búr háborúban (1899–1902). Az európai államok megszilárdulása és a háborúk korlátok közé szorítása közben a gerilla kiszorult a kontinensről és az európaiak gyarmatain jelentkezett: a szikhek és a szipojok felkelései, az afgán háborúk (1839–42 és 1878–80), a zulu és maori háborúk, valamint a Mahdi szudáni hadjáratai bizonyították intenzív Európának kívüli jelenlétét. A gerilla hosszú szünet után a II. világháború keleti frontján és a megszállt Franciaországban, Olaszországban, valamint a Balkánon jelent meg újra Európában.³ A hidegháborúban a legtöbb fegyveres összetűzés már olyan konfliktus volt, amelyben az egyik oldalon nem állami szereplők (felkelők, felszabadítási mozgalmak, forradalmárok, gerillák) álltak: például a görög és a kínai polgárháborúban, Indokínában, Algériában és Afganisztánban, Eritreában és Nicaraguában. Miután a két világhatalom közvetlenül nem, csak helyettesítőiken keresztül ütközött össze egymással (*proxy war*), az ideológiailag motivált gerillaháború általánossá vált. 1958 és 1964 között a felkelések száma 28-ról 43-ra nőtt, 1983-ban a nyilvántartott gerilla- és terrorcsoportok száma 569 volt (ebből nagy meglepetésre a kontinensek közül a legtöbb, számszerűen 147 Európában működött). Az 1945 óta lezajlott több mint 160 fegyveres konfliktus háromnegyede olyan egyenlőtlen küzdelem volt, amelyben az egyik fél nem állami szereplő volt, s ezek jó része a „harmadik világban” zajlott.⁴ Ezekben a térségekben a 20. század második felében egyre meghatározóbbá váló gerilla-hadviselési mód ráadásul a korábbiaktól tendenciájában jelentősen eltérően egyre többször aratott győzelmet. Az elhúzódó konfliktusok Kínában (1929–1949), Indokínában (1945–1954), Vietnámban (1954–1975) és Afganisztánban (1980–1988) évtizedes küzdelmek után vezettek a felkelők sikereihez.⁵ A II. világháború óta nemcsak az állami és nem-állami felek között zajló úgynevezett *alacsony intenzitású küzdelmek száma szaporodott meg, hanem ezek időtartalma is megnőtt. Beszédes tény, hogy míg az 1775 és 1945 között megvívott 443 felkelésnek csak negyede volt sikeres, addig az azóta végbement nagyjából 160-nak közel 40 százaléka.*⁶

³ Teoretikai értelemben alighanem a jugoszláv partizánmozgalom volt a legképzettebb. A Balkánon 1941 és 1945 között azonban a német megszállással szembeni fegyveres ellenálláson kívül etnikai leszámolás és polgárháború is zajlott (utóbbi a monarchista és a kommunista partizánok között), s jellemző módon a partizán-elhárítást a megszállók a helyi kollaboráns erőkre (Skanderbeg SS-hadosztály, Ustasa) bízták. Lásd bővebben FORGÁCS Balázs: *Tito háborúja – A partizán-hadviselés elmélete és gyakorlata Jugoszláviában = Politikai krízisek Európa peremén: a Kaukázustól a Brit-szigetekig*, szerk. Kovács Bálint – Matevosyan Hakob, Magyar Napló, Budapest, 2014.

⁴ BECKETT: *I. m.*, VIII.

⁵ Anthony James JOES: *Victorious Insurgencies. Four Rebellions that Shaped our World*, University Press of Kentucky, Lexington, 2010.

⁶ BOOT: *I. m.*, 216–219.

A valamilyen szempontból egyenlőtlen összeütközések száma a fegyveres küzdelmek klasszikus időszakának 1945-ben történt végleges lezárása után növekedett meg látványosan: a klienseik révén folytatott háborúzás a bipoláris korszakban vált elterjedtté, majd annak 1989–91-es végeztével egyre csak a különböző aszimmetrikus konfliktusok (bűnözők militarizálódása, felkelések, gerillaháborúk, milíciák összecsapása hivatásos hadseregekkel, terrorizmus) szaporodását látjuk. Az elmúlt évtizedben a terrorizmus, a helyi felkelések és a polgárháborúk szinte megszokottá váltak, és az továbbra is jellemző, hogy a (regionális) nagyhatalmak avatárjaik révén csapnak össze egymással. Ami azonban újdonságot jelent, az a „zombi-háború” (olyan lezártnak gondolt konfliktusok újjáéledése, mint az iraki), a nem működő államok (*failed states*) regionális krízisközponttá válása, amelyben egyszerre van jelen a bűnözés, a terrorizmus és a tágran értelmezett kalózkodás (Szomália). Ide sorolhatjuk még a hibrid háborút (például az orosz csapatok Krimbe „csempészése”), a kibernetikai hadviselés és a konfliktusok fertőzés révén való terjedését (utóbbi esetben a vallási fanatizmus, a nemzetközi terrorizmus és a helyi háborúk összekapcsolódásáról, virális terjedéséről és egymást átható jelenségéről van szó, méghozzá városi környezetben).⁷ A proxy-háborúk napjainkban is különösen kedveznek a gerilla-hadviselésnek, öltse az akár polgárháború (Líbia), akár vallásháború (Jemen) és ezek kibogozhatatlan keveréke (Szíria), vagy szeparatista küzdelmek (Kelet-Ukrajna) alakját.

A gerilla hadtörténeti alak mellett *mindig politikai jelenség* is. Legtöbbször a politikai küzdelem fegyveres folytatója (IRA), vagy éppen fordítva, ugyanis sokszor válik fegyveres felkelőből forradalmárrá (Kuba, Vietnám). A dekolonizációs és „nemzeti felszabadító” küzdelmek fegyveresei helyzetükből fakadóan minden esetben gerillaharcmodort alkalmaznak (Algéria, Vietnám, Afganisztán, Palesztina, Kurdisztán, Csecsenföld).

A gerilla, mint a harcmezők rendhagyó szereplője, későbbi történetéhez képest is *rendkívüli módon lép színre*, ugyanis miután Napóleon legyőzte a spanyol hadsereget, angol segítséggel szerveződött népfelkelés. Innen a szó is: *guerrilla*, ami annyit tesz, mint „kis háború”, amelynek harcosa a *guerrillero* – mindez arra utal, hogy a „hivatalos háború” nagy és mindent eldöntő csatái helyett nem szokványos harcmodorral vívott, apróbb összetűzésekből álló ütközetsorozatról van szó. Az angolok támogatásának és szárazföldi irányításának köszönhetően a spanyol felkelés 1808 és 1814 között komoly veszteségeket okozott a modern francia hadseregnek. A későbbiekben is rendre leszűrhető tanulságok már ekkor megállapíthatóak voltak: a francia reguláris erők sikertelenségéhez legalább annyira hozzájárult harci moráljuk rohamos csökkenése, mint a felkelők sikereihez az angolok hathatós támogatása. Már ekkor világos volt, hogy a franciák mint idegen megszállók és a spanyol szokások (örökletes királyság, katolikus államvallás) eltörlésével járó politikai változások képviselői ellen folyik a harc. Az idegen megszállás nemzeti függetlenségi háborút váltott ki. Goya ismert festménye (1808. május 3.), amely kivégzett társai holtteste közepette fehér golyócsingben térdelő, széttárt karú férfit ábrázol, akit francia

⁷ Frank G. HOFFMAN: *Conflict in the 21st Century. The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, 2007; David KILCULLEN: *The Future of War?*, Foreign Policy on-line 2014. február 5. Lásd még BÉKÉS Márton: *A háború váltóláza*, Kommentár 2014/4., 89–96.

katonák készülnek kivégezni, a madridi felkelés leveréséről szól.⁸ A döbbenetes erejű, nyugtalanító színekkel dolgozó, felkavaróan tragikus festmény által ábrázolt pillanat után kezdődött az első modern gerillaháború.

A gerilla ezt követően a napóleoni háborúk állandó kísérőjelensége volt: 1809-ben ott volt Tiroiban, ahol Andreas Hofer parasztseregei álltak ellen a francia hadseregnek, 1812-ben pedig nyugtalanította a Moszkva alól visszavonuló, jócskán megnyúlt utánpótlási vonalakkal rendelkező, fagytól és éhségtől szenvedő francia csapatokat. Bár a tiroli lázadók felkelését leverték, a hegycsúcsokat birtokba vevő és a völgyben vonuló megszálló csapatokat onnan támadó gerillák sikeresen zavarták és hátráltatták a napóleoni sereget. A központilag szervezett és a cári reguláris erőkkel szorosan együttműködő orosz lovaspartizánok ezzel szemben nemcsak hatékonyan morzsozták fel az ellenség visszavonuló erőit, de harceljárásaik teoretikai feldolgozása sem maradt el. Gyenyisz Vasziljevics Davidov 1812-ben kapott parancsot könnyűlovas gerillaegység felállítására, amelynek vezetőjeként tipikus üldöző, zavaró, kifárasztó tevékenységet folytatott. Tapasztalatait összefoglaló írásában a gerillák legfőbb feladatát az ellenség utánpótlásának elpusztításában jelölte meg. Tanulmányában az állandó mozgás, a megtévesztés, a nép közötti elvegyülés és a harctér kiterjesztése egyaránt megjelent.⁹

A gerilla igazi ideje akkor jött el, amikor – egy nem mindennapi lépéssel – III. Frigyes Vilmos porosz uralkodó fegyverbe hívta népét. Nemcsak hadtörténeti, hanem politikai fordulópont is volt ez, hiszen a franciák által megszállt német területek felszabadítására szólított fel a király 1813. március 17-én Breslauban (*An mein Volk*). Ebben a dokumentumban szól először porosz uralkodó közvetlenül a népéhez, és rögtön – a cári Oroszország szövetségében – népi, nemzeti, honvédő és mindenekelőtt: felszabadító háborút hirdetett Franciaország ellen. Az 1813 és 1815 között zajló Napóleon-ellenes háborúból az angol, orosz, osztrák hadseregek mellett a porosz irreguláris, de központilag szervezett alakulatok (*Freikorps, Freischar, Landsturm, Landwehr*) is kivették a részüket. Egy hónap múlva, április 21-én kiadott ediktumában (*Verordnung über den Landsturm*, röviden: *Landsturmedict*) a király részletes hadparancsot adott.

A porosz uralkodó szövegének szerzője Gerhard von Scharnhorst és Anton von Gneisenau volt. Poroszország 1806–1807-es összeomlása és francia megszállása után együtt irányították a hadseregreformot, amelynek része volt a nép széleskörű felfegyverzése is. Gneisenau a brit gyarmati parancsnokságon személyesen látta az amerikai függetlenségi háború irreguláris hadviselését, majd Spanyolországban is járt a gerillaháború idején. Egyik korai írásában konkrét taktikai tanácsokat fogalmazott meg egy esetleges népfelkelés lebonyolításáról, s külön „harcmódként” definiálta azt. Amint az „aki nincs velük, az ellenünk van” alapvetést előrebocsájtva írta: „Kerülni kell a döntő ütközeteket, ha csak nem egészen biztos a siker. *Kisháborút kell viselni* [...] fárasztani kell az ellenséget s

⁸ Nem a véletlen műve, hogy Goya a hadműveleteket szervező-irányító angol Wellington herceget (Arthur Wellesley) is megfestette, aki a „félszigeti háború” után – ahol a szövetséges csapatok főparancsnoka volt – reguláris seregek élén Waterloo-nál győzte le Napóleont.

⁹ Denisz [!] Vasziljevics DAVIDOV: *A partizánháborúról* [eredeti cím: *A partizántevékenység elméletének tapasztalata, 1821*] = *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*, szerk. Kocsis Bernát, Zrínyi, Budapest, 1985, 131–140.

igyekezni kell éjjeli harcban döntő közelharcra kényszeríteni. Ahol az ellenség túlerővel nyomul elő, ott vissza kell húzódní, s szárnyaira és hátára kell rontani.”¹⁰

Ilyen előzmények után született meg a porosz uralkodó 1813-as rendelete.¹¹ A királyi ediktum mindenekelőtt kimondta, hogy a rendkívül helyzetre való tekintettel különleges rendszabályok lépnek életbe. A kényszerűség diktálta lépés sikerét a nép elszántsága és a kedvező terep adta lehetőségek voltak hivatottak biztosítani. Előzményekből sem volt hiány, rögtön a szöveg elején ez áll: „A régi németek mocsarai, [...] a Vendée bozótosai és sövényrendszerei, [...] a spanyolok és portugálok változatos területei a nép által védelmezve mindenkor egy és ugyanazon eredményt hozták.” Az ellenséget „nyugtalanítani, gyötörni, kialvatlanná tenni, egyenként és csapatokban megsemmisíteni, ahol csak lehetséges” – szölt az ediktum. A kiképzésről, a hadkiegészítésről, a fegyverzetről és az ellátmányról egyaránt rendelkező parancs egyenruhát szánt szándékkal nem határozott meg, az ugyanis felismerhetővé tenné a népfölkelőket, a lőfegyverek mellett pedig fejszét, vasvillát, buzogányt, a rendszeresített lőszer helyett pedig „durva sörétet” is használni engedélyezett.

Gneisenau 1812 és 1815 között a népfelkelés szervezője volt, utóbb pedig táborszer-nagy (1825) és a porosz hadsereg főparancsnoka (1830) lett. *A népfelkelés eszméjéről* című írásában – amely minden túlzás nélkül harc közben született – a következő áll: „Létez-nek azonban olyan ellenálló erők, amelyeket a kormányok ez ideig nem vettek figyelem-be, vagy féltek tőlük, s amelyek a harc kedvező körülményei kimenetelével kecsgetnek bennünket. Ez pedig a nép felfegyverzése.”¹² Világosan látszik, hogy a nép felfegyverzése kényszerűségből következett be, hiszen a hivatalos hadsereg legyőzése után nem volt más választás, mint a népet büszkeségére apellálva harcba küldeni az idegen megszállók el-len. Nyilvánvaló, hogy konvencionális esetben az uralkodóra jelent veszélyt, ha a nép kezébe fegyver kerül, ám ilyen rendkívüli helyzetben – amikor tehát a haza forog ve-szélyben – a király és az alattvalók akarata egyesül. A népfelkelést a királyi ediktummal és a központi szervezéssel reguláris keretek közé terelték, s így már legitim, bár kétség kívül rendkívüli és nem bevett gyakorlattá vált. Ez volt az a lépés, amely legfelsőbb politikai döntés eredményeként a háború megszokott módját megváltoztatta.

A napóleoni háborúk kézzelfogható irreguláris harctéri tapasztalata szülte tehát a gerilla-hadviselés elméletét. Először alkalmazták, majd később elkezdték vizsgálni az új jelenséget. A kérdés doktrinális összefoglalása Carl von Clausewitz nevéhez fűződik, aki előbb szintén a porosz Katonai Újjászervezési Bizottság munkatársa volt, majd 1812-ben csapattiszt az orosz hadseregben és porosz–orosz összekötő, aztán a mecklenburgi légió táborkari főnöke, később pedig az egyik porosz hadtest táborkari főnökeként és a waterlooi ütközet szárnybiztosítójaként szolgált. A vendée-i felkelés tanulmányozása

¹⁰ August Wilhelm Anton von GNEISENAU: *Kivonat Észak-Németország Franciaország elleni általános fegyveres felkelésének alaptörvényéből* [1808], ford. Perjés Géza = *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*, vál. Gottreich László és mások, bev. Rázsó Gyula, Zrínyi, Budapest, 1974, 531 (kiemelés tőlem).

¹¹ A szöveget bevezetéssel közli FORGÁCS Balázs – SZEM Géza: *A partizánság Magna Chartája*, Társadalom és Honvédelem 2015/3. Az erre vonatkozóan közölt idézetek mind innen valók: 28–38.

¹² August Wilhelm Anton von GNEISENAU: *A népfelkelés eszméjéről* [1813] = *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*, 111.

és széleskörű katonai tapasztalata bírta rá arra, hogy megírja nagy művének (*A háborúról*) gerilla-harcmodorral kapcsolatos részét, amelyet ez által ismert el a hadtudomány. A végül befejezetlenül maradó és halála után, 1832-ben kiadott szeminális alkotás *A védelem* című 6. könyvének 26. fejezete foglalkozik a népfelkeléssel. Clausewitz, ragaszkodva a régi iskolához, „a népfelkelést csak az állandó hadsereg háborújával összekapcsolva” tudta értelmezni, ám kedvező terepadottságok esetén úgy gondolta, hogy a népfölkelő „csendben terjedő, parázsló tűz módjára emészti az ellenséges hadsereg alapjait”.¹³ A gerilla-hadviselést a hadászati védelem hatékony eszközének nevezte, amennyiben harcászati támadást folytat. A gerilla-egysereg legfőbb szabálya: a legjobb védekezés a támadás. A népfelkelés lebonyolításának taktikai lépéseit egyszer és mindenkorra lefektető porosz hadtudós szerint a gerilla-harcmodor akkor igazán hatékony, ha gyors taktikai mozgásokat végez, a lakosság támogatja, és erősen szegdedt (hegyes-völgyes, vizekkel és mocsarakkal tarkított) terepen megy végbe. A kézirat 1830-as lezárásakor, vagyis a gerilla gyakorlati színrelépése után másfél évtizeddel immár az elmélet is teljes fegyverzetben készen állt. Clausewitz túl azon, hogy rendszerezte a tapasztalatokat és elméleti keretbe foglalta, kanonizálta is a gerillát.

A gerilla-hadviselés tanulmányozásához elengedhetetlen a marxizmus-leninizmus klasszikusainak arra vonatkozó gondolatait megismerni, amit Friedrich Engels „a felkelés művészetének” nevezett. Annál is inkább, mert a gerilla-hadviselés olyan, manapság keveset méltatott tradíciójáról van szó, amely a 20. századi felkeléseket meghatározóan inspirálta.¹⁴

A Szent Szövetség korának számos felkelése, összeesküvő társasága és forradalma azt bizonyította, hogy a trón és oltár restaurált egysége fölött örökös európai nagyhatalmak (Habsburg Birodalom, Nagy-Britannia, Oroszország) rendje ellen vagy a nemzeti érzés mozgósításával, vagy valamilyen nemzetek fölötti eszme megszervezésével lehet szembeszögni. Utóbbi, vagyis a nemzetközi proletariátus osztályalapon szerveződött, és a feudális berendezkedést lassacskán végleg eltörlő kapitalizmus megdöntéséért indult harcba. Ennek alapító dokumentumában, az 1848 februárjában íródott *Kommunista kiáltványban* Karl Marx és Engels történetfilozófiai érvekkel kívánta alátámasztani a történelem mint az osztályharcok története menetét, amelyet mindenkor a gazdaság szerkezete határoz meg. A hegelianus dialektika értelmében a régi rendet elsöprő kapitalista gépezet és az azt működtető burzsoázia – összességében a „tőkés rendszer” – önnön maga bábáskodik létoka megszüntetésének születésénél. Létrehozza ugyanis a proletariátust és annak kizsákmányolása révén a haragot, valamint a termelési eszközök folyamatos központosítása segítségével a végső nagy kisajátítás lehetőségét, amely megszüli az „osztály nélküli társadalmat” és a kommunizmust. Amint a kiáltványban áll: „A fegyverek, amelyekkel a burzsoázia a feudalizmust leterítette, most maga a burzsoázia ellen fordulnak.

¹³ Carl von CLAUSEWITZ: *A háborúról* [1830], ford. Szabó Júlia, Zrínyi, Budapest, 2013, 523–524. Vö. Werner HAHLWEG: *Clausewitz and Guerrilla Warfare*, *Journal of Strategic Studies* 1986/2–3.

¹⁴ A hiányos recepció közepette üdítő kivételt jelent FORGÁCS Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*, PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009, 99–102 (http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2009/forgacs_balazs.pdf).

De a burzsoázia nemcsak a fegyvereket kovácsolta, melyek halálát okozzák; megszülte azokat a férfiakat is, akik e fegyvereket forgatni fogják – a modern munkásokat, a *proletárokat*. Amilyen mértékben a burzsoázia, azaz a tőke fejlődik, ugyanolyan mértékben fejlődik a proletariátus.” Marx és Engels szerint a gazdaság immanens logikája és a nyomában járó „társadalmi fejlődés” teremti meg a tőkés rendszer átmenetét a kommunizmusba, ugyanakkor az öntudatra ébredő proletariátus mintha siettethetné e folyamatot, méghozzá forradalommal. Az erre vonatkozó rész az utolsó oldalon így hangzik: „A kommunisták [...] nyíltan hirdetik, hogy céljaik csakis minden eddigi társadalmi rend erőszakos felforgatásával érhetők el. Rettegjenek az uralkodó osztályok egy kommunista forradalomtól.”¹⁵

És a forradalom, ha nem is a proletár- (internacionalista, kommunista), hanem a polgári (demokratikus, liberális, nacionalista, republikánus) forradalom, hamarabb bekövetkezett, mint gondolták volna. Az 1848/49-es forradalmi hullám idején német kisállamok sora csatlakozott az alkotmányozási törekvésekhez, amelyek ellen Poroszország vette fel a harcot. Engels 1849-ben a pfalzi forradalmi seregek összekötője és egyik tüzérparancsnoka volt, és a kommunista Willich-osztag tagjaként vett részt a badeni fronton zajló harcokban. Katonai tapasztalatai és a polgári forradalom veresége, valamint a proletárforradalom késlekedése vezette arra az 1850–60-as években, hogy szisztematikusan tanulmányozza a katonai szakirodalmat – közte Clausewitzet is –, és gondolkodjon a „forradalmi hadviselés” mikéntjén. A hadtörténet mellett hadászati, konkrét harcászati, sőt harcéljárás kérdések is érdekelték.¹⁶

Engels végkövetkeztetése úgy hangzott, hogy a forradalom sikere érdekében a politikai vezetésnek és a fegyveres erőnek is a proletariátus kezébe kell kerülnie. Előbb történeti perspektívában vizsgálta a kérdést, amikor a 16. századi német parasztfelkelés sikertelenségét az egymástól területileg, politikailag és osztályhelyzet szempontjából is elszigetelt felkelések beharcaival és központi leverésével magyarázta, ami egyébként számára 1849 kudarcának parabolája volt.¹⁷ A konkrét korproblémát vizsgálva és azon belül a forradalmi Bécs 1848 októberi ostromáról írva úgy látta, hogy a felfegyverzett munkásságot a harctól vonakodó polgárság nem támogatta, és ezzel végsősoron kiszolgáltatta az ellenforradalmi erőknek – ráadásul a magyar forradalom részéről érkező külső támogatás is elégtelen volt. Az 1849-es ún. birodalmi-alkotmányos felkelés elbukásának fő oka tehát az volt szerinte, hogy a proletariátus a politikai és fegyveres vezetést nem tudta átvenni a polgárságtól.¹⁸

Engels volt az első, aki a politikai berendezkedés és a hadszervezet közötti összefüggést észrevette. Felismerte, hogy a forradalmi mozgalmak inkább nyúlnak a gerilla-had-

¹⁵ [Karl] MARX – [Friedrich] ENGELS: *A kommunista párt kiáltványa* [1848], ford. nélkül, Szikra, Budapest, 1952, 39 és 73.

¹⁶ Alekszej I. BABIN: *Engels katonaelméleti nézeteinek kialakulása és fejlődése*, ford. Nádor Tibor, Zrínyi, Budapest, 1980. Marx ilyen mélységben nem foglalkozott hadelmélettel, sőt éppen Engels elmélyült katonai tárgykutató kutatásainak idején fordult a közgazdaság tanulmányozása felé, amely a tőkét eredményezte. Lásd bővebben *Marx a háborúról és a hadviselésről*, szerk. Kocsis Bernát, Zrínyi, Budapest, 1983.

¹⁷ Friedrich ENGELS: *A német parasztháború* [1850], Kossuth, Budapest, 1976, 168–171.

¹⁸ Friedrich ENGELS: *Forradalom és ellenforradalom Németországban* [1851–52] = ENGELS *Válogatott katonai írásai*, szerk. Kocsis Bernát, Zrínyi, Budapest, 1982, 101–124.

viseléshez, mint a „reakciós, ellenforradalmi erők”, pláne a burzsoázia. Az olaszországi forradalmi események kapcsán írta igen éleslátóan: „óriási hiba volt, hogy a piemontiak csupán reguláris hadsereget állítottak szembe az osztrákokkal, hogy szokásos, polgári, tisztos háborút akartak viselni ellenük. Egy olyan népnak, amely függetlenségét akarja kivívni, nem szabad a szokásos harci eszközökre szorítkoznia. Tömegfelkelés, forradalmi háború, gerillák mindenütt, ez az egyetlen eszköz, melynek segítségével egy kis nép egy naggyal elbánthat”, és „a tisztos stratégiai *hadseregháborút* olyan népi háborúvá változtatják, amilyent a franciák 1793-ban viseltek”.¹⁹ Egy másik konkrét helyzetet, az amerikai függetlenségi háborút elemezve írta, hogy míg a klasszikus háborúzáshoz szokott brit királyi csapatok négyszögvonásban vonultak fel, addig az amerikai „rebells-bandák [...] legsajátabb érdekeiért küzdöttek, tehát nem szökdöstek, [...] oldott, gyorsan mozgatható lövésrajokban az erdők fedezete alatt harcoltak”.²⁰ Engels hadelméleti írásaiban a „népi háború” és a „forradalmi háború” még nem vált el élesen egymástól; míg előbbi a nem konvencionális hadviselés szinonimája volt (amelynek része a lesből való tüzelés és az „éjszakai rajtaütésekre és a kisháborúkra jellemző más fogások”), addig a másik a hasonló harceljárást választó, de a függetlenség helyett a radikális politikai átalakulást kiharcoló proletariátus felkelése.

Engels hadelméletét – különösen „a felkelés művészetére” vonatkozóan – Lenin fejlesztette tovább. Ám Lenin keze alatt nemcsak Engels íródott ki a marxizusból, hanem a politikai forradalom taktikája is felülírta a gerilla-hadviselés stratégiáját. Ami Marxnál a gazdasági talapzat elsődlegessége és Engelsnél a forradalom önvédelmi erőszak-alkalmazása volt, azt Lenin a talpáról a feje tetejére állította. Ennek alapvető dokumentuma az *Állam és forradalom*, melyben kora szociáldemokratáival és revizionistáival vitatkozva a burzsoá államot forradalommal megdöntő proletariátus diktatúrája mellett érvel, amely átmeneti időszak alatt a polgári állam – mint polgári és mint állam – elhal.²¹ A leninizmus igazi jelentősége – pláne a gerilla-hadviselés tekintetében – azonban nem annyira a különben is a korszak marxista szektáinak harcaivalhoz kötődő teoretikai munkásságban áll, hanem a forradalmi harc elitizmusának és profizmusának kívánalmában. 1902-ben született írásában Lenin egycsapásra összekötötte a forradalmi párt legjobbait tömörítő gárdát és a politikai küzdelmet fegyverrel folytató felkelőt. A proletariátus legelkötelezettebb tagjaiból és a marxista értelmiség harcrakész elemeiből álló forradalmi „élcsoport” végsősoron maga a párt, amely a szervezést, a propagandát és a fegyveres küzdelmet egyaránt vállalja (ezzel élesen elválnak a munkásosztály gazdasági érdekeit képviselő szakszervezetektől). Ezzel új alak született, aki nem más, mint a „hivatásos forradalmár”, a párt pedig szűk körű, konspiratíván dolgozó „forradalmárok szervezete”. Minden korábbi mozgalomról így szólt: „gyötrelmes volt az a tudat, hogy kisiparosok vagyunk [...] adjatok nekünk egy [hivatásos] forradalmárokból álló szervezetet – és kifordítjuk sarkából Oroszországot”.²² Az 1905-

¹⁹ Friedrich ENGELS: *A piemontiak veresége* [1849] = ENGELS *Válogatott katonai írásai*, 125 és 127.

²⁰ Friedrich ENGELS: *Az erőszak szerepe a történelemben* [1886–1888], Kossuth, Budapest, 1979², 21.

²¹ V[lagyimir]. I[ljics]. LENIN: *Állam és forradalom* [1917], Kossuth, Budapest, 1973², 27, 31, 60.

²² V[lagyimir]. I[ljics]. LENIN: *Mi a teendő?* [1902] = V. I. LENIN *Összes művei* [a továbbiakban: LÖM], VI., Kossuth, Budapest, 1964², 79, 102, 117.

ben elbukott moszkvai felkelés tanulságait ennek alapján úgy szűrte le, hogy „az általános sztrájk mint a harc önálló és fő formája elavult [...] a mozgalom [...] létrehozza a harc legmagasabb rendű formáját, a felkelést”. A Moszkvában spontán módon megszerveződő, a barikádépítéstől a városi harcig fokozódó munkásfelkelés taktikája „a partizánháború taktikája volt”, szervezetét pedig mindenütt jelenlévő kis csoportok alkották.²³ Közeledve az orosz forradalom időpontjához, Lenin emigrációban és illegalitásban több alkalommal adott konkrét tanácsokat a felkelés elkezdéséhez. A marxizmus eredeti szerzőinek vélekedésétől elrugaskodva itt már a tömeg forradalmasítása és a proletariátus egészének harcba küldése fogalmazódik meg a jóindulattal is csupán prekapitalista cári Oroszországban. Javaslatára szerint a felkelés akkor indulhat, amikor az ellenség elbizonytalanodik és fordulópont következik be a nép forradalmi hozzáállásában (például gazdasági válság, katonai vereség). Amint haladtak a bolsevik puccs előkészületei, úgy váltak egyre gyakorlatiasabbá Lenin szövegei. Egy hónappal a pétervári államcsíny előtt így írt: „A fegyveres felkelés azonban a politikai harc különleges formája, amely külön törvényeknek van alávetve.” A harcászati cél Pétervár körülvétele és a fontos pontok megszállása, lebonyolítói pedig „a legelszántabb elemek [...] kisebb csapatai”.²⁴

Az I. világháború megrázkódtatásaival összefüggésben a forradalmak idején a nacionalista felkelések is gyakoriak voltak, s ezek hadikultúrája is a gerilla-hadviseléshez állt legközelebb. Európa első szervezett gerillahadserege az Ír Köztársasági Hadsereg (Irish Republican Army, IRA) volt. Az 1916-os dublini „húsvéti felkelés” tanulságainak leszűrése után egy klasszikus összeesküvő társaságból (Irish Republican Brotherhood) előbb katolikus önvédelmi erő, majd fegyveres felkelő szervezet és rövidesen forradalmi hadsereg lett, amely az irreguláris csoportok sporadikus harcát szervezett brit-ír háborúvá bővítette 1919 és 1921 között, és ezzel kivívta Írország függetlenségét.²⁵ A párizsi kommün leverése óta először fordult elő a kontinensen, hogy jelentékeny irreguláris erő alakult, ám ezúttal győzelmet is aratott! A két és fél évig tartó háborúnak jócskán voltak előzményei: a 12. század végétől az I. világháború végéig összesen 16 ír-katolikus felkelés, lázadás tört ki. A brit megszálló hadsereg és az írországi rendőrség (RIC) ellen folytatott harcok előtt az ír felkelők hosszasan tanulmányozták a századfordulón lezajlott második búr háború tapasztalatát, amelyben több ír republikánus harcos részt is vett. A dél-afrikai brit-ellenes küzdelem tanulságai alapján állította fel Michael Collins az ún. „repülő hadoszlopokat” (*flying columns*), amelyek maximum 30 fős, gyorsan mozgó, könnyűfegyverzetű felkelőegységek voltak. A regionális fegyveres csoportok helyiekből szerveződtek. A lakosság által támogatott és rejtgetett IRA-önkéntesek csapdákat állítottak, meglepetésszerűen támadtak meg elszigetelt őrhelyeket és laktanyákat, majd felszívódtak a vidéken. A legdélebbi megyében, Corkban felállított maximum 310 fős,

²³ V[lagyimir]. I[ljics]. LENIN: *A moszkvai felkelés tanulságai* [1906] = LÖM XIII., Kossuth, Budapest, 1966², 360, 365.

²⁴ V[lagyimir]. I[ljics]. LENIN: *Marxizmus és felkelés* [1917]; *Egy kívülálló tanácsai* [1917] = LÖM XXXIV., Kossuth, Budapest, 1967², 244–245; 382–383.

²⁵ Charles TOWNSHEND: *The Irish Republican Army and the development of guerrilla warfare, 1916–1921*, English Historical Review 1979. április.

pisztollyal–puskával felszerelt hadoszlop például egymaga lekötött 12 500, nehézfegyverrel is ellátott brit katonát.²⁶ Az ír gerillaháború a forradalmi és népi háború példája lett, ezek teoretikai és gyakorlati alkalmazásának előképévé vált.²⁷

Míg a britek odahaza vereséget voltak kénytelenek elszenvedni, külföldön éppen hogy bátorították a birodalmak felbomlását, méghozzá pont nacionalista felkelések szításával. Thomas Edward „Arábiai” Lawrence régész, orientalista, hírszerző, a brit hadsereg alezredese azzal a misszióval utazott az ellenséges Oszmán Birodalomhoz tartozó Közel-Keletre, hogy ott felláztassa az arab lakosságot. 1916-ban indította és koordinálta a törökellenes arab felkelést; előbb brit–arab összekötő, majd Fejszál emír vezérkari főnöke lett. Rajtaütésekkel, távoli támaszpontok és vasútvonalak megtámadásával kötötték le a több fronton harcoló török hadsereg erőit, majd elfoglalták Akabát, végül bevonultak Damaszkuszba. Az éjszakai támadások különösen kedveztek a gyorsan mozgó, kislétszámú könnyűlovas arab egységeknek, akikkel kapcsolatban azt mondta egyszer, hogy a gerilla-hadviselés azoknak való, akik *inkább harcolnak a lábukkal, amint a kezükkel*. Tapasztalatairól írott könyve és egy szisztematikus összefoglalója is beszámol a gerilla-hadviselés szabályairól.²⁸ Utóbbiban írja, hogy a napóleoni háborúk óta uralkodó nézet, miszerint a háborúkat reguláris hadseregek vívják egymással, a nagy térségben végbemenő irreguláris hadviseléssel elveszti érvényét. Hiszen itt a cél az ellenséges erők lekötése, amelyek reguláris hadseregeként röghöz kötött növényekhez hasonlóak és célpont nélkül haszontalanok, míg a felkelők légnemű anyagként mozognak s terjednek szerteszét, nem adva esélyt a megtámadásukra. Davidovhoz hasonlóan azt is megállapította, hogy a gerilla-hadviselés különben sem elsősorban az ellenséges hadsereg pusztítását, hanem anyagi erejének rombolását jelenti. Arábiai Lawrence tengeri hadművelethez hasonlította a gerilla-hadviselést, mivel ugyanúgy mozgásban lévő, mindenütt-jelenvaló, szilárd támaszponttól független, sőt sem területhez, sem irányhoz nem kötődik. Vagyis nomád, mint az arab lovasok maguk. Értékes megjegyzése szerint „A gerilla-hadviselés sokkal inkább szellemi tevékenység, mint egy szuronyroham”. Arábiai Lawrence életműve a kívülről kirobbantott felkelések politikai, stratégiai és taktikai megszervezésének és lebonyolításának – a mai napig érvényes – tanulságairól szól.

A világ legnagyobb partizánvállalkozása az volt, amelyet Mao Ce-tung, a Kínai Vörös Hadsereg vezetője indított. 1927-től a Kuomintang-rendszer legyőzése, majd 1932 és 1945 között – előbbivel szövetségben – a japán megszállók kiűzése, ezt követően pedig az újabb polgárháborúban való győzelem és a kommunista hatalom megszilárdítása volt a cél. A japán megszállók elleni küzdelemben alakult ki a gerilla teljes stratégiai és taktikai, gyakorlati és elméleti fegyverzete – Mao erről szóló alapvető művében ki is nyilatkozta, hogy a „partizánháború Kínában túllépi a taktika kereteit és a stratégia

²⁶ Tom BARRY: *Guerrilla Days in Ireland. A Personal Account of the Anglo-Irish War* [1949], Mercier Press, Blackrock, 2011. (A szerző a West Cork flying column parancsnoka volt.)

²⁷ William H. KAUTT: *The Anglo-Irish War, 1916–1921. A People’s War*, Praeger, Westport, 1999; Joseph MCKENNA: *Guerrilla Warfare in the Irish War of Independence, 1919–1921*, McFarland & Co., Jefferson, 2011.

²⁸ Thomas E. LAWRENCE: *A bölcsesség hét pillére* [1926], ford. Schöpflin Aladár, Révai, Budapest, 1935; *Science of Guerrilla Warfare = Encyclopaedia Britannica*, X., Encyclopaedia Britannica Ed., London, 1929¹⁴, 950–953.

ajtaján kopogtat”.²⁹ Mao, aki alaposan tanulmányozta Clausewitzet, hozzá hasonlóan a gerilláknak a reguláris hadsereg mellett kiegészítő szerepet szánt, és alapvető fontosságúnak tartotta a domborzati viszonyokat. Amint írja: „a védelem megszervezése a hegyzorosokban, a nehezen járható helyeken, a folyóknál és a lakott területeken” szükséges.³⁰ Mao főképpen a hegyvidéki hadviselést támogatta, amely egyfelől Kína adottságainak figyelembe vételéből, másfelől a gerillák taktikai lépéseinek jobb megvalósítási lehetőségéből táplálkozott. Továbbfejlesztette a gerilla-stratégiát, ugyanis hosszú távú célja nem csupán a hatékony védelem folytatása és az ellenség nyugtalanítása volt, hanem „elhúzódó háború” folytatása, azaz az ellenség erejének lassú, védelmi harcokkal való fokozatos kimerítése és ezzel párhuzamosan a gerillák olymértékű megerősítése, hogy szemtől-szembeni harcban is megmérkőzhessenek. Mao stratégiai koncepciójának lényege tehát az ellenség kifárasztása, erejének felmorzsolása és ezzel egyidejűleg a saját erők fokozatos szervezése, sőt regularizálása volt. Ennek sikeréhez mindenekelőtt – a gerillataktika ismert módszerein túl – nagy terület és elegendő idő kell; előbbit a gerilla-harcmodor kiterjedt alkalmazása és magától értetődően az ország mérete biztosítja, utóbbit pedig a háború elhúzása, a folyamatos halogatás. Ennek értelmében a gerillaháború első (hadászati védelmet célzó) szakaszában előírta a gerillák által elfoglalt területek támaszpontokkal való biztosítását („partizán-körzet”, felszabadított övezet) és ott a lakosság életének megszervezését. Amikor a gerillák már olyan erősek lesznek, hogy képesek az egyes zónákat kiterjeszteni, sőt egyesíteni, elkövetkezik a háború második (hadászati holtpontra álló) szakasza, amely a *stratégiai egyensúly* bekövetkeztét jelenti, amikor is a gerillák és ellenségeik nagyjából azonos erőt képviselnek. Ezt követi a harmadik (hadászati támadást lehetővé tevő) szakasz, amelyben a stratégiai védelmet folytató gerillaharcot felváltja a reguláris hadsereg stratégiai támadása.³¹ Mao stratégiája teljesült, hiszen a '20-as évek végén létrejött kommunista partizán csoportokból rövidesen megalakult a Vörös Hadsereg, amely a japánok elleni háborúban egy ideig a közös kínai hadsereg része volt, majd 1945 után fokozatosan megszilárdul reguláris haderőként négyéves polgárháborúban legyőzte a Kuomintangot, így a kommunisták átvették a hatalmat Kínában. Mao „védelmi és halogató háború” körül forgó minden megfontolása az időnyerésből táplálkozott, amelyben – mint oly sok egyéb katonai kérdésben – Szun-ce méltó folytatójának bizonyult. A maoista partizán mindenekelőtt hazája földjét idegen megszállóktól védelmező, paraszti származású irreguláris harcos volt, akinek feladata az időnyerés és a szervezett tömeghadsereggé válás volt.

A gerilla-harcmodor mindenütt győzelmet tudott aratni, ahol elég állhatatosan és a természet adta lehetőségeket jól kihasználva alkalmazták, mégpedig ideológiai hovatár-

²⁹ MAO Ce-tung: *A japán területablók elleni partizánháború stratégiájának kérdései* [1938] = MAO Ce-tung *Válogatott művei* [a továbbiakban: MVM], II., Szikra, Budapest, 1953, 141. (Mao további, ezzel kapcsolatos művei: *A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései* [1936] = MVM I., Szikra, Budapest, 1952; *Az elhúzódó háborúról* [1938] és *A háború és a stratégia kérdései* [1938] = MVM II.)

³⁰ MAO: *A japán területablók...*, 147.

³¹ *Uo.*, 193. Az elemzéshez igénybe vettem PORKOLÁB Imre: *A kifárasztó gerilla hadviselési mód*, Kard és Toll 2006/2. Hasonló regularizálódáson ment keresztül a libanoni síita milícia, a Hezbollah és a Srí Lanka-i párhuzamos államot kiépítő Tamil Tigrisek.

tozástól függetlenül. A Molotov–Ribbentrop-paktum értelmében a Szovjetunió 1939 telén támadta meg a hozzá képest kis Finnországot, amely háromhavi hősies védekezés után végül területének tizedét veszítette el. A „téli háborúban” olyan hatalmas különbség volt a két szembenálló reguláris haderő között, hogy a finn parancsnok, Carl Gustav Mannerheim tábornok kénytelen volt az állami hadsereget gerilla-harcmodort alkalmazva bevetni – ez a lépés és a terep, valamint az időjárás maximális kihasználása a villámháborúra készülő Vörös Hadsereget látványosan megakasztotta, és érzékeny veszteségeket okozott neki. Az aránytalanságra elegendő elmondani, hogy míg a finn hadseregben nem létezett sem páncélos fegyvernem, sem páncélelhárítás, a repülőkhöz szükséges kerozin pedig mindössze egy napra volt elegendő, addig a szovjetek csak a fő támadási irányban ezer harcocsit csoportosítottak, légierejük pedig 800 gépet számlált. Az egész háború idején Finnországnak 600 ezer fős hadserege volt, míg a szinte kimeríthetetlen tartalékokkal, ráadásul az élőerő megőrzésének kívánalmával nem rendelkező Szovjetunió félmillió katonával kezdte meg a támadást. Mannerheim rájött, hogy csak egyféleképpen tudja erőit megóvni és a széles vonalon induló támadást feltartóztatni. Erről így ír visszaemlékezéseiben: „a reguláris csapatoknak [...] halogató harcokat kell vívniuk” a határ közelében, és könyörtelenül kihasználniuk a terep ismeretét és adottságait. A koordinált összefegyvernemi tömegtámadást indító Vörös Hadsereg ellen fortélyllyal és rögtönzéssel vették fel a harcot a finnek: gyújtópalackkal és összekötözött kézigránáttal támadták meg a harcocsikat, sítalpakon tűntek el a támadások után, mocsárba csalták az ellenséget. Amint Mannerheim írja: „A hadoszlopok harcocsik védelme alatt nyomultak előre az általunk tönkretett útjaikon, és gyakran összetorlódtak. Ilyen módon kitűnő célpontként szolgáltak mind a gyalogsági, mind a tüzérségi rajtaütésekhez”, majd „a gerilla vállalkozások igazán elszaporodtak, és a mieinknek különösen éjszakánként sikerült veszteségeket okozniuk a tábornok mellett tanyázó oroszok körében”, ezen kívül pedig „az erdős terep akadályozta az ellenséget számbeli és anyagi fölényének érvényesítésében [...] egyenként támadtuk meg a hadoszlopokat, határozott csapásokat intéztünk a szárnyakra és az ellenség hátába”.³²

A II. világháború után a gyarmatokon évtizedekig elhúzódó dekolonizációs küzdelmek folytak, a „nemzeti felszabadító harcok” és a „forradalmi háborúk” sajátos ötvözetei, mert a gyarmattartóktól való nemzeti függetlenséget és a belső társadalmi átalakulást egyszerre akarták.³³ A témákra vonatkozó legtöbb elméleti és gyakorlati tanulással szolgáló konfliktus a harminc évig tartó indokínai háború volt, amelyből kiemelkedik a vietnami csapatok vezetője, Vo Nguyen Giap (Võ Nguyễn Giáp). A „vörös Napoleon” előbb hét évig tartó elkeseredett gerillaháború (amelyet a Viet Minh vívott) után 1954-ben Dien Bien Phunál legyőzte a francia csapatokat, majd az északi, reguláris Vietnámi Néphadsereg és a délen tevékenykedő gerillák (Vietkong) különálló és összehangolt támadásait irányította, amelyek 1973-ra az amerikai haderő kivonulásához, két év múlva

³² Gustav MANNERHEIM: *A Téli Háború (1939–1940)* [1951], ford. Oláh József, Püski, Budapest, 1997, 32–34, 38.

³³ Ennek elméleti hátterére lásd Jean-Paul SARTRE: *Előszó*, ford. Kovács Anikó = Frantz FANON: *A föld rabjai* [1961], ford. Staub Valéria, Gondolat, Budapest, 1985.

pedig a déli országrész elfoglalásához vezettek. Komoly elméleti munkáját a komplex helyzethez alakítva végezte.³⁴ Giap szerint „népi háború” megvívására van szükség, amely egyfelől a lenini forradalmi tömegharcból, másfelől Mao gerilla-hadviselésre vonatkozó tanításából áll. A háború három stratégiai komponense az észak-vietnámi kommunista állami hadsereg, a Dél-vietnámi Felszabadítási Front, valamint a vietnámi nép. Giap tábornok a klasszikus maoista gerilla-megoldást alkalmazta, vagyis vidéken tevékenykedő, hegyekben rejtőzködő parasztpartizán-hadsereget szervezett, majd amikor eljött az idő, regularizálta az erőket. Ez azonban csak a győzelem egyik feltétele volt. A gerilla-hadviselést ugyanis csak a háború egyik részének tekintette, mert ezt szélesebb, politikai összefüggésként kezelte. Egységes, független és kommunista ország megteremtése volt a cél, amelyben a gerillaháború és a reguláris hadviselés is egyaránt korlátozott időben és térben (ezeket váltakozva vívták tehát 1945–54 között a franciák, 1965–73 között az amerikaiak, 1954–75 között pedig a déli rezsim ellen). A stratégiai terv szerint előbb gerillaháborúval a franciákat, majd reguláris és irreguláris erőkkel az amerikaiakat kell legyőzni, majd távozásuk után a déli országrészt kell immár az északi hadsereggel elfoglalni. A hosszan elhúzódó vietnámi gerillaháború a '60–70-es években megerősítette azt a gondolatot, amelyet előbb a kínai, majd a kubai forradalom sikere táplált: a gerilla-hadviselés nem csak hogy „baloldali műfaj”, de legyőzhetetlen is.

A világ más táján, bár a természeti adottságok, a politikai feltételek és a konfliktus helyzeti energiája is hasonló volt, más módszert választottak. Ami Maónak a parasztokból álló partizánhadsereg volt, az a latin-amerikai forradalmároknak a fegyverforgató forradalmi élcsapat. A kelet-ázsiai, valamint a közép- és dél-amerikai gerillaháború közötti különbség nemcsak a benne részt vevők társadalmi hovatartozásában érthető tetten, de a létszámban is. Míg Mao célja a paraszti lakosság megnyerése és lassanként hadsereggé szervezése volt, addig Ernesto „Che” Guevara de la Serna és Fidel Castro (és méltatlanul kevésbé emlegetett bajtársuk, a „nemzeti kommunista” Camilo Cienfuegos) a forradalmi élcsapatban és annak a vidéket fellázító tevékenységében hitt. A konfuciánus militarizmus és a militáns leninizmus változata állt itt szemben egymással, nem véletlen hát, hogy a guevarizmus és a maoizmus más és más fegyveres szervezetekre volt jellemző.³⁵ Che Guevara az 1956 és 1958 közötti győztes kubai forradalom után 1965–67-ben Kongóban, majd Bolíviában próbált sikertelenül felkelést kirobbantani, amelyet a marxista-leninista forradalom és a nemzeti felszabadítás ötvözetének képzelt el.³⁶

Guevara 1960-ban foglalta össze kézikönyvszerűen a kubai forradalmi gerillaháború tapasztalatait, amelynek elején – Clausewitzet és Maót követve – rögtön leszögezte, hogy

³⁴ Vo Nguyen GIAP: *A népi háborúról. Válogatott beszédek*, ford. Imre Katalin, Zrínyi, Budapest, 1976; Uő.: *Stratégia és taktika a felszabadító háborúban*, ford. Gergely Pál, Zrínyi, Budapest, 1971.

³⁵ A legismertebb maoista szervezet a kambodzsai Vörös Khmer és a perui Fényes Ösvény volt, napjainkban már csak Észak-Indiában és Nepálban működnek hasonlók. A guevarizmus Afrikában (Angola: MPLA), valamint Közép-Amerikában (El Salvador: FMLN, Nicaragua: szandinisták) és Dél-Amerikában (Argentína: ERP, Kolumbia: FARC) volt népszerű.

³⁶ A bolíviai kísérlet naplója magyarul is olvasható: Ernesto Che GUEVARA: *Bolíviai napló* [1966–67], előszó Fidel Castro, ford. Tábák András – Dornbach Mária, Ulpius-ház, Budapest, 2006.

„a fejletlen Amerikában a vidék a fegyveres harc legfőbb színtere”, hiszen itt „vannak az elnyomó erők által el nem érhető helyek”. A vidéki karakter és a „hivatalos háborúhoz” képesti periférikus vonás egészen nyilvánvaló, amit Guevara ekképpen nyomatékosít: „a gerillaharcos vad, félig lakott körzetekben hajt végre akciókat [...] vidéki körzetekben fejlődik”.³⁷ Abban is az előzőek követője volt, hogy a gerillaháborút a fegyveres konfliktus kezdeti szakaszában értelmezte, és előírta, hogy a gerillacsoporthoz a későbbiekben reguláris hadsereggé kell válnia: „A győzelmet mindig reguláris hadsereg éri el, még ha kezdetben gerillahadsereggé indult is.”³⁸ A stratégiai és taktikai megfontolások is ugyanazok, mint Maónál, de a gerilla karaktere egészen más. Az argentin származású kubai forradalmár szerint ugyanis „a gerillacsapat, mint fegyveres mag, a nép harcos élcsapata”. Más szavakkal: „egy kis sejtmag, az őt támogató terebélyes népi mozgalom élgárdája”, amelynek célja, hogy „az eszmét valóra váltsa, új társadalmat teremtsen”.³⁹ Ez az ún. *foco*-teória (a spanyol szó jelentése: fókusz, középpont, átvitt értelemben: tűzfészek), amely a gerillát a fegyveres forradalmi élcsapat önkéntes tagjának tekinti. A kínai előd (japánok elleni harcot megelőző és követő) polgárháborús erőfeszítéseihez hasonlóan idegen megszállók helyett az „elnyomók”, jelen esetben a helyi, Amerika-bárát rezsimek jelentik a célpontot.⁴⁰

A *foco* egy sor afrikai és főleg latin-amerikai kommunista mozgalmat inspirált, de az áttörés mégis mindenütt elmaradt. A forradalmi élcsapat többnyire ott bukott el, ahol Che a legnagyobb sikert remélte tőle: a helyiek ugyanis nem csatlakoztak – a forradalom exportja nem sikerült.⁴¹ Guevara mégis alapvetően meghatározta a gerilla fejlődését, mert világszerte elképzelhetőnek tartotta a tűzfészkek kialakítását. A kubai forradalmat, amely valóban az élcsapat által kirobbantott fegyveres felkelés, majd azt követő radikális társadalmi átalakulás volt, nem egyszeri kivételnek, hanem követendő szabálynak tekintette; noha nem mindenütt volt olyan gyenge a hatalom, mint Batistáé, és szerencsés a történelmi helyzet, mint amely a hidegháború első évtizedét jellemezte.⁴² Ebben a szelvényben megfogalmazott szállóigévé vált mondatával – „Csináljatok egy, két, sok Vietnámot!” – a gerillát eloldotta az addig rá jellemző kötött, egyszeri és helyi jellemzőtől és globális jelenséggé tette. Ebből a gondolatból táplálkozott a '60–70-es évek nemzetközi

³⁷ Ernesto Che GUEVARA: *A gerillaharcos kézikönyve* [1960], ford. Gálvölgyi Judit, Ulpius-ház, Budapest, 2007, 28, 30, 34.

³⁸ *Uo.*, 39.

³⁹ *Uo.*, 32 és 39.

⁴⁰ Guevara vállalkozását végig követte – amiért Bolíviában három évig börtönben volt – a francia marxista, Régis Debray. Tapasztalataiból írott könyve szerint a *foco* nem más, mint „forradalom a forradalomban” (Régis DEBRAY: *Forradalom a forradalomban? Fegyveres harc és politikai harc Latin-Amerikában* [1967], Kossuth, Budapest, 1967). A szerző gerillatörténeti áttekintésében egyébként a Párizsi Kommünt, a spanyol polgárháborút, a kubai forradalmat és a vietnámi háborút emeli ki.

⁴¹ A bolíviai gerilla-vállalkozást a helyi kommunista párt nem támogatta, és az éppen földosztáson áteső ország paraszti lakosságát és nyelvismeret hiányában a bennszülött indiánokat sem sikerült meggyőzni a fegyveres forradalom „helyességéről”.

⁴² Ernesto Che GUEVARA: *Kuba: történelmi kivétel vagy a gyarmatosítás elleni harc élcsapata?* [1961], ford. Horta Amari-lis = *Fejlődés-tanulmányok 3. Szöveggyűjtemény. Az elmélet és a fegyverek kritikája – Ideológusok és filozófusok a harmadik világról*, vál. Marton Imre, szerk. Béládi László – Mislivetz Ferenc, ELTE ÁJK TSZT, Budapest, 1981.

terrorizmusának szerveződései elve, nevezetesen az, hogy az egyik harcmezőről egy másikra vonulnak át az egymással szövetségre lépő nemzeti felszabadító küzdelmet folytatók (PFSZ) és a kapitalizmus elleni harcban érdekelték (RAF, Japán Vörös Hadsereg, Vörös Brigádok). Ennél fogva például az Izrael és a kapitalizmus elleni harc közös céllá vált, és az elsődlegesen az előbbit (vagy éppenséggel az utóbbit) céljuknak tartók felfogásuk szerint végsősoron ugyanazt a küzdelmet folytatták, ha németországi nagytőkést raboltak el, vagy ha eltérítették az El Al járatát. A gerilla, minél inkább eloldódott a hazai földtől, amelyhez tapadva harcolt kezdetben Napóleon hadai ellen, annál könnyebben vált terroristává.

Az elmélet gyakorlata

Amint a Clausewitzet széljegyzet-szinten tanulmányozó Lenin egy ízben megjegyezte, a munkásmozgalom történetében a proletariátus tettei rendre a vezetők teoretikai erőfeszítései előtt jártak – azaz a felkelés tekintetében is úgy állt a dolog, hogy „a gyakorlat, mint mindig, megelőzte az elméletet”.⁴³ A gerilla-hadviselés hozzávetőleges története is bizonyítja, hogy *a gerilla mindig konkrét és gyakorlati*. Amint Davidov idézett írásának címében is megfogalmazta: *az elmélet tapasztalata az elsődleges*. Arábiai Lawrence pedig egyenesen úgy fogalmazott, hogy az 1916–18-as arab felkelésből származó élményei alapján írott szócikke – amely gerilla-kiskáténak is beillik – ugyan a „gerilla-hadviselés tudományáról” szól, de az inkább gyakorlati, nem pedig elméleti kérdés. A kérdés természetéből adódik, hogy a gerilla-hadviselés megannyi teoretikusa által írott hadászati és taktikai munkák, legyenek akár pusztán hadtörténeti vonatkozásúak, akár hadművészettel foglalkozók, minden esetben gyakorlati útmutatóul is szolgálnak annak a kérdésnek a megválaszolásához: *hogyan legyünk gerillák?*

A gerilla-hadviselés voltaképpen annak a módszere, hogy *a gyenge hogyan győzze le az erőset*. A háborúk ugyanis a legritkább esetben zajlanak egyenlő felek között. Kevés az olyan konfliktus, mint a százéves háború vagy a hidegháború, amely viszonylag azonos technológiai színvonalú, gazdasági erejű, demográfiai és geopolitikai adottságokkal rendelkező államok között zajlott – nem véletlen, hogy ezek a leghosszabb ideig tartó fegyveres konfliktusok is egyúttal. Az elmúlt kétszáz évben a fegyveres összecsapások 80 százaléka zajlott nem-konvencionális módon, vagyis míg az egyik oldalon állami hadseregek álltak, addig a másikon nem (utóbbiak között felkelők, forradalmárok, gerillák, kalózkodok, milicisták, partizánok, szabadcsapatok és terroristák stb. voltak).

Abban az esetben, amikor a fegyveres összeütközés egy jól felszerelt, kellően kiképzett, professzionálisan irányított és mindenekelőtt államilag szervezett hadsereg és egy lehetőségeiben, létszámában, képességeiben alacsonyabb szinten álló erő között zajlik, az erőviszonyok egyenlőtlenségéhez kétség sem fér.⁴⁴ Amint Guevara pofonegyszerűen

⁴³ LENIN: *A moszkvai felkelés tanulságai*, 362.

⁴⁴ Az aszimmetrikus hadviselésről lásd többek között Ivan ARREGUIN-TOFT: *How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge UP, Cambridge, 2005; *Aszimmetrikus hadviselés* [konferencia-blokk], Had-

megfogalmazta: „a gerilla-hadviselést az az oldal használja, amelyet a többség támogat, de amelyiknek jóval kevesebb fegyver van a birtokában”.⁴⁵ Ilyenkor, hogy az egyenlőtlenséget a gyenge kiküszöbölje, méghozzá a fölényben lévő ellenfél hiányosságainak kihasználásával (hiszen nem nyílik esélye a muníció vagy az állomány megközelítőleg sem azonos szintű feltöltésére, sem gyakorlott tábornokok azonnali csatasorba állítására, végképp nem a kiképzés bepótlására), abból kell erényt kovácsolnia, ami eleinte hátrányának látszik. Amint Szun-ce talányosan írja: „A fölfordulás a rendből születik, a gyávaság a bátorságból, a gyöngeség pedig az erőből.”⁴⁶

A nem egyenrangú felek fegyveres konfliktusának – amelyet *aszimmetrikus hadviselésnek* nevezünk – legfontosabb jellemzője, hogy állami, azaz hivatalos-hivatásos hadsereg (amely a hagyományos katonai eljárás képviselője) csap össze irreguláris erőkkel. Ez két eltérő hadi kultúrát jelent, amelyben az egyik a szokványos harc eljárásokat alkalmazza, erőit a klasszikus hadszervezés elveinek megfelelően irányítja és mozgatja, valamint stratégiai támadó hadműveleteket folytat, a másik viszont szokatlan lépéseket tesz (meglep, rajtaüt, álcáz, lesből támad, menekül vagy csak színleli, csapdába ejt) és bár *stratégiai szinten védelmet folytat, taktikai szinten támadásokat indít*. Más szavakkal hadászati védekezését harcászati támadással valószínűsíti meg. Röviden tehát – Mao szavaival élve – „a partizánháborúban a támadó hadműveletek alapján véve hirtelen rajtaütések formáját öltik” és „igen gyorsnak kell lenniük”.⁴⁷ A meglepetésszerű támadás együtt kell hogy járjon a harc gyors befejezésével.

Miután az ilyen típusú konfliktus többnyire egy iparosított, megszálló hadsereg és a helyben lakókból verbuválódott, esetleges összetételű, irreguláris erő között szokott kibontakozni, a védelemben lévők az inváziós seregek ellen azt tudják szegezni, ami helyzetükből fakadóan némi előnyt jelent számukra. Ez pedig nem más, mint elsődlegesen a hely ismerete, másodsor a kisebb létszámból és a nehézfegyverek hiányából fakadó mozgékonyosság, végül pedig a lakosság körében élvezett szimpátia. Ez a három előny meghatározza a helyi, védelmi harcot folytató erők stratégiai lehetőségeit és a hozzá vezető taktikai lépéseket. Az irreguláris harcos helyzetéből fakadóan alapvetően defenzív, így stratégiai célja nem lehet más, mint a védekezés hatékonytá tétele és az ellenségnek való minél érzékenyebb veszteségek okozása (anyagi és élő erőben, illetve mentálisan). Az ehhez illeszkedő taktikai lépések pedig a közismert „üss és fuss” jegyében állnak. Éppen ezért Guevara öntudatosan vállalja a nem-konvencionális hadműveletek módszerét: „»lecsapni és elfutni«, sokan így nevezik megvetően [a gerilla-taktikát], és így pontos. Lecsapni és elfutni, várni, lesben állni, megint lecsapni és elfutni, ismételten nem hagyni békén az ellenséget.”⁴⁸

tudomány 2015/1–2.; FORGÁCS Balázs: *Káosz vagy rend a gerilla-hadviselésben?*, Kommentár 2008/1.; KISS Álmos Péter – RESPERGER István – SOMKUTI Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés – Kis háborúk nagy hatással*, Zrínyi, Budapest, 2014; PORKOLÁB Imre: *Aszimmetrikus hadviselés – Az ortodox és gerilla hadikultúra összecsapásai*, Nemzetvédelmi Egyetem Közleményei 2006/3.; T[hazha]. V[arkey]. PAUL: *Asymmetric Conflicts. War Initiation by Weaker Powers*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

⁴⁵ GUEVARA: *A gerillaharcos kézikönyve*, 32.

⁴⁶ SZUN-CE: *A háború művészete*, ford. Tokaji Zsolt, Helikon, Budapest, 2015, 21.

⁴⁷ MAO: *A japán területrablók...*, 147–148.

⁴⁸ GUEVARA: *A gerillaharcos kézikönyve*, 38.

Kétszeresen aszimmetrikus helyzetről van tehát szó, hiszen a támadó, inváziós erők gyengesége ugyanaz, amint ami a védelemben állók erőssége – és fordítva. A csata ki-
menetelét sokszor az erők valamelyik oldalon való kifáradása dönti el, ami leginkább az
inváziós erők pusztá fölényének érvényesítését jelenti. De megesisik, hogy egy harmadik
fél avatkozik be, többnyire hivatásos hadsereggel. Egy másik (a maoista) forgatókönyvet
jelent, ha a gyengébb fél annyira meg tud erősödni és ennek következtében időt nyerni,
hogy milíciából hivatásos hadsereggé válik. Ám olyan végkifejlet is elképzelhető, hogy a
megszállók tevékenysége anyaországukban vált ki felháborodást, és kénytelenek kivonul-
ni – s ez már összefüggésben áll azzal, hogy a védekezőknek nemcsak saját otthonukban
kell harcot folytatniuk, de az ellenség közvéleményét is befolyásolniuk kell. Éppen ezért
az aszimmetrikus hadviselésnek különösen fontos része a pszichológiai dimenzió.

A gerilla-hadviselés fő ismérve a természetéből fakadó harceljárás, ezért röviden:
harcmódora teszi a gerillát. A gerilla nem más, mint sajátos *háborús módszer*, a harcmezőn vég-
hezvitt taktikai lépések sorozata, méghozzá annak a stratégiai kérdésnek a megválaszoló-
ásával, hogy *miként győzhetünk jelentős hátrányból indulva*. Mao szerint „az ellenség erős, mi pedig
gyengék vagyunk”, emiatt cselhez kell folyamodni, ami lehet meglepetésszerű támadás és
utána a harcmező gyors elhagyása, az ellenség dezorganizálása és erőinek lekötése, vagy
szabotázs és diverzió.⁴⁹

Már Gneisenau is felsorolta azt a hat pontot, amelyet a hadviselésnek erről a kényte-
len-kelletlen formájáról azóta is rendre elmondhatunk:

1. Csak akkor bocsátkozz harcba, ha biztos a siker!
2. Szétszórt, kisebb ütközetekkel fáraszd ki az ellenséget!
3. Az ellenséget meglepetésszerű támadásokkal kényszerítsd ütközetre!
4. Éjjel, lesből támadj, mert az előnyös!
5. Onnan, ahol az ellenség túlerőben van: vonulj vissza!
6. A sikerek meghozzák a támogatást.

Engels nem kevésbé praktikus taktikai útmutatást adott ötven évvel később, még-
hózzá az 1848–49-ben lefolyt harcok alapján. Amint írta: „a felkelés *művészete*, akárcsak
a hadviselés vagy bármely más mesterség, bizonyos cselekvési szabályoknak van alávet-
ve”, ezek pedig a következők: 1) „először is sohase játssz a felkeléssel, hacsak nem vagy
teljesen felkészülve”, hiszen „a veled szemben álló erők oldalán van a szervezettség, a
fegyelem és a tekintély minden előnye”; 2) „cselekedj a legnagyobb határozottsággal, s
mindig támadóan. A védekezés minden fegyveres felkelés halála; elveszejtí a felkelést,
még mielőtt az összemérné erejét ellenségeivel”; 3) „üss rajta ellenfeleiden, amíg erők
szétszórtak, biztosíts új sikereket, ha mégoly csekélyeket is, de naponta”; 4) „örizd meg
az erkölcsi fölényt, [...] gyűjtsd ilyen módon a te oldaladra azokat az ingadozó elemeket,
akik mindig [...] a biztonságosabb oldalt keresik”; végül 5) „kényszerítsd ellenségeidet
visszavonulásra, mielőtt még összevonhatnák erőiket ellened”.⁵⁰

⁴⁹ MAO: *A japán területablók...*, 148.

⁵⁰ ENGELS: *Forradalom és ellenforradalom Németországban*, 117–118 (kiemelés tőlem). A szöveget egészen levezé-
sük 1913-as nyilvánosságra hozataláig Marxnak tulajdonították (Lenin későbbi is így vélekedett), mert

Az előzőekből is azonnal világossá válik, hogy a gerillataktika nem nagy, döntő csatákkal, hanem kisebb ütközetek formájában elhúzódó háborúval számol, amelyben a helyismeret és az elvegyülés lehetősége mellett a legnagyobb előny a mozgékonyság, a meglepetés ereje és a hol itt, hol ott való felbukkanás képessége. *A gerilla akkor is támad, ha védekezik.* A taktika állandó változtatása, az adottságokhoz való alkalmazása párhuzamosan halad az ellenség alapos kiismerésével. A gerilla legfőbb fegyvere a meglepetés ereje: a sok apró támadás, a hirtelen rajtaütések, az ellenféltől való elszakadás és a szétszóródás, majd az ismételt támadás ad dinamikát hadikultúrájának.

Nézzük részletesen a gerilla-taktika egyes elemeit.

1) *A mobilitás megőrzése minden.* A gerilla elsőszámú hátránya a létszámhiány és a felszerelésbeli szegényesség, így botorság lenne minden erejét egy nagy csata idején felvontatnia. Kímélni kell a saját, amúgy is kisebbségben lévő erőket. Ámde „éppen ezek a fogyatékoságok szolgálhatnak a kezdeményezés megragadásának előfeltételül. [...] a kis létszám teszi lehetővé, hogy a partizánosztagek az ellenség hátában tevékenykedjenek, megjelenjenek és eltűnjenek [...] Ilyen nagyarányú cselekvési szabadság elképzelhetetlen a nehézkes reguláris csapatoknál” – írja Mao. Clausewitz tanácsa szerint „a népfelkelés – ez a köd- és felhőszerű képződmény – soha ne sűrűsödjön tömör testté”, így kerülni kell a gerillacsapatok összpontosítását. Ám szükséges, hogy „ez a köd bizonyos pontokon gomolyaggá sűrűsödve fenyegető felhővé váljon, amelyből egyszer csak hatalmas villám csaphat le”.⁵¹ Ebből fakad, hogy a mozgékonyság megőrzése a legfőbb cél: nagy létszámú hadtestek helyett pár fős alegységeket kell mozgatni, amelyek szándékosan (és persze kényszerűségből) nem rendelkeznek a mobilitást akadályozó nehézfegyverrel, túlsúlyos málhával. A mozgékonyság kihasználásával lehet legjobban megkímélni a saját erőket, hiszen onnan, ahol a kis létszámú csapat előre láthatóan nem érhet el győzelmet, el kell vonulni oda, ahol támadására kedvezőbbek a feltételek. Guevara egyenesen „mobil háborúnak” nevezi ezt a gerillataktikát, amelynek célja, hogy a front állandó változásával és a saját erők kímélésével elkerülje a bekerítést. A gyakorlat szintjén az ellenséges főerő helyett annak szárnyaira, előőrseire, hátvédjeire, pihenő erőire kell összpontosítani, hogy ott kisebb erőket bevetve jelentékeny kárt lehessen okozni.

2) *Láthatatlanná kell válni.* A mozgékonyság szorosan összefügg a beazonosítás nehézségével. A mobilitás mellett a gerilla másik nagy harcászati előnye az észrevétlenség, amely fakadhat álcázásból, a lakosság közé való elvegyülésből, bujkálásból és az éjszaka leplének magára öltéséből. A gerilla egyenruhája az erdő és a sötétség – a II. világháború francia ellenállóit egyenesen a mediterrán bozóttról (*maquis*) nevezték el. Mannerheim ki is jelentette: „az erdő – a finn harcos szövetségese – az oroszokban csak félelmet keltett. Ott a »fehér halál« (*belaja szmerty*) aratott, a hőszínű ruhát viselő finn gerillaharcos.”⁵² Guevara a kis csapatok mozgatását és a gyors, meglepetésszerű támadást az éj leszállta

eredetileg őt kérték fel „a német polgárháború” politikatörténetének megírására, s alatta az ő aláírása is szerepelt, ám valójában helyette Engels írta meg.

⁵¹ CLAUSEWITZ: *I. m.*, 525.

⁵² MANNERHEIM: *I. m.*, 75.

után javasolja.⁵³ Miután sehol sem látható, így az ellenségnek mindenütt számítania kell a gerilla felbuklására – így lehet megsokszorozni a mégoly kevés létszámú erőt. Clausewitz szavaival élve a népfelkelés idején „az ellenállás elve mindenütt ott van, és még sincs sehol”. Amint ezt az IRA kiképzési kézikönyvében már 1921-ben hasonlóképpen megfogalmazták: „Mindenütt ott lenni mindig, de sehol egy adott pillanatban.” Giap pedig ekképpen írt ugyanerről: „a front mindenhol ott volt és közben sehol”. Egy tucatnyi főből álló gerillaszakasz, ez a „láthatatlan hadsereg” (Max Boot), így tud lekötöni egész ezredeket.

3) *Az átverés fél győzelem.* Már Szun-ce is megállapította, hogy „a háború a család útja”, és „ha háborút vívsz, és színlelsz, alakoskodszt: a sikert learathatod”.⁵⁴ A gerilla gyakran él olyan harceljárásokkal, amelyek a hadviselés nem-bevett részéhez tartoznak. Ilyen a cselvetés, a csapdaállítás, a lesből való támadás. „Az ellenség kifárasztása folyamatos készenlétben tartással. Folyamatosan zaklatni kell minden irányból” – tanácsolja önkénteseinek az IRA.⁵⁵ A rajtaütés és az észrevétlenség ügyes rejtőzködést feltételez, ezért *agerilla az álcázás művésze.* A gerilla örökké „árnyékban háborúzik” (Robert B. Asprey), félhomályban harcol. A megtévesztés tudományának gyakorlati alkalmazásának szükségességéről így ír Mao: „a partizánoknak állandóan különféle fortélyokhoz kell folyamodniuk, hogy becsapják, kelepcebe csalják és megtévezzék az ellenséget, például hadmozdulatokat kell színlelniük, hol itt, hol ott kell megjeleníteniük”.⁵⁶ A meglepetés erejének kihasználására csak egy gyorsan mozgó, kis létszámú, nem feltűnően közlekedő szakasz lehet alkalmas. A meglepetés riadalmat kelt, és mivel az ellenség egy számára ismeretlen terepen tartózkodik, az efféle lépés fokozza a soraiban amúgy is uralkodó bizonytalanságot.

4) *A túlerő felmorzsolható.* Miután a gerilla bárhol lecsaphat (vízvételezés, alvás vagy rekvirálás közben, az éj leple alatt vagy egy folyón való átkelés során), Clausewitz szavaival élve „félelmet és aggodalmat kelt”. Az ellenség állandó bizonytalanságban és félelemben tartása egyenes arányban áll a testi és lelki kifárasztással, amely növeli soraiban a tévedés esélyét. Amint az IRA kiképzési kézikönyvében áll: „a gerilla főfeladata az ellenség ki-merítése [...] nem fog harcolni az ellenséggel egy hosszú csatában, ahol ennek tartalékai legyűrhetik: csak akkor támad, ha győzhet”.⁵⁷ Az ellenséges élőerő leküzdésénél Davidov tanácsai szerint fontosabb a tartalékok, az utánpótlási útvonalak és a pihenőhelyek elpusztítása, hogy a megszállóknak ne legyen egy nyugodt perce sem. Noha Szun-ce szerint „a gyorsaság a háború esszenciája”, Mao saját érdekében megfordította a tételt, és az elhúzódozó háború célja felől definiálta a gerillaháború dinamikáját. Az ő koordinátarendszerében az idő mellett a mozgás alkotja a másik tengelyt: a rövid és gyorslefolyású kisebb ütközetek mindinkább elhúzzák a háborút, amelyben pedig a reguláris ellenség gyorsan akar győzelmet aratni, hiszen csapatait nehezen mozgatja. A gerillának ellen-

⁵³ GUEVARA: *Agerillaharcos kézikönyve*, 50, 67.

⁵⁴ SZUN-CE: *I. m.*, 9 és 29.

⁵⁵ *Az Ír Köztársasági Hadsereg Önkénteseinek kézikönyve* [1956] = ZICHERMAN István: *Az IRA története*, Anno, h. n. 2009, 136.

⁵⁶ MAO: *A Japán területrebről...*, 158.

⁵⁷ *Az Ír Köztársasági Hadsereg Önkénteseinek kézikönyve*, 138.

ben bőven van ideje, ráadásul mozgékony is – gyengeségeit az idő kompenzálja. Mao legnagyobb fegyvere a nagy terület volt, amelyből bőven adhatott fel a sokkal drágább időért cserébe. Ha ugyanis a túlerőt és a haditechnikai fölényt nem sikerül rövid idő alatt, lehetőség szerint néhány döntő ütközetben győzelemre juttatni, akkor a gerillák mozgékonyaságukkal, cselvetéseikkel, folyamatos zaklatásukkal annyira kifáraszthatják a reguláris csapatokat, hogy azok a mozgás mellett az idő síkján is elveszítik a háborút.

5) *A hazai pálya előnyös.* A helyismeret és az elvegyülés egymást feltételezi. A gerilla, miután pontosan tisztában van a terep adottságaival, annak előnyeivel és veszélyeivel, könnyű szerrel ingoványos terepre tudja csalni az ellenséget. Emellett kezére játszik, hogy ismerős tájon könnyebben tud ellátmányhoz jutni, főleg ha – a gerilla-kézikönyvek bevett parancsának megfelelően – a helyi lakosságot maga mellé tudja állítani. Miután ezt a megszállók részéről eleve lehetetlenségnek feltételezzük, az ellenségnek azzal is számolnia kell, hogy minden helyi lakos a gerillák potenciális őrszeme, és a lakosság elleni brutalitás biztosan nem marad megbosszulatlanul. Mao sokat idézett mondása szerint a partizán úgy mozog a lakosság körében, mint hal a vízben. Az IRA 1919 és 1921 közötti harcai bizonyították, hogy egy nagyobb támadás után a vidéki elrejtőzés a visszavonulás legjobb módja, a dél-vietnámi gerillák pedig szó szerint a rizsföldekre tértek vissza a dzsungelharcok után.

Úgy tűnik: kis túlzással nincs olyan jellemzője a harcmezőnek, amelyet a gerilla ne tudna saját előnyére kihasználni.

Városi gerilla

Az '50-es évek első felében lezajlott fegyveres konfliktusok (indokínai dekolonizáció, koreai háború, kubai forradalom, magyar szabadságharc) közös tanulsága volt, hogy a gerilla-hadviselés megelőző 250 éves gyakorlata és azt törvényszerűen követő elméleti fejlődése befejeződött, pontosabban megszakadt. Az aszimmetrikus konfliktusok helyszínei részben kicserélődtek, az irreguláris oldalon álló szereplői többségében megváltoztak. Azzal párhuzamosan, hogy a gerillák városi környezetben is megjelentek, egy nyugtalanító jelenség ütötte fel a fejét: a terrorizmus.

Elsőként Che Guevara halála (1967) és a latin-amerikai forradalmi hullám sikertelensége eredményezte a stratégia átértékelését. El kellett gondolkodni azon, hogy ha a gerilla módszertana, taktikai iskolája jó, akkor vajon miért nem sikerül kicsikarni a győzelmet, sem a katonait, sem a törvényszerűen vele együtt járó politikait (amint az történt Kínában és Vietnámban). Azok a mozgalmak, amelyek továbbra is hittek a *focó*-ban és nem gondolhattak (mondjuk domborzati, társadalmi viszonyok miatt) a maoista megoldásban, rájöttek, hogy a helyszínt kell megváltoztatni – a gerilla ezzel a városba költözött. Ezt a fontos változást nagyban ösztönözte, hogy a tapasztalatok leszűrése egybeesett egy jelentős és azóta sem szűnő globális átalakulással és a világpolitikai szituáció elmozdulásával. Előbbi egészen pontosan a gyorsuló urbanizáció és a feltartóztathatatlanság népesedés szoros összefüggését jelenti. Utóbbi kapcsán pedig arról van szó, hogy

a '60-as évektől kezdve a konfliktusok többsége aszimmetrikus lett,⁵⁸ amelyek között immár nemcsak gyarmati háborúk, elszakadási törekvések, polgárháborúk és felkelések voltak, hanem megjelent a színen a nemzetközi terrorizmus is. Az új jelenség kialakulása alapvetően a szélsőbaloldali csoportok '68 utáni radikalizációjában, természetükből fakadó internacionalista karakterükben, a harcuk célpontját jelentő kapitalizmus és imperializmus globális jelenségében és a „nemzeti felszabadító mozgalmakhoz” fűződő szövetségi viszonyukban ragadható meg.

Az a fejlemény, hogy „a gerillák lejöttek a hegyekből” (David Kilcullen), nemcsak időben, hanem helyszínét tekintve is egybeesett a modern terrorizmus – ideológiai és nemzetközi összefüggések miatti – elterjedésével. (Mindennek persze Lenin óta voltak előzményei, hiszen a szélsőbaloldali mozgalmak társadalmi bázisuk miatt természetszerűleg választották a felkelés helyszínéül a várost, és a terrort is korán felvették eszköztárukba.) Ez azonban semmiképpen nem járhat azzal, hogy a városi gerillát azonosítjuk a terroristával, még akkor sem, ha az utóbbi is leginkább városokban tevékenykedik, arzenáljába pedig beletartozik a klasszikus gerilla-hadviselés megannyi harceljárása.

A gerilla abban a pillanatban, mihelyt a világtörténeti változások (dekolonizáció, hidegháború, technológiai fejlődés) miatt eloldódott saját földjétől, politikai céljai pedig planetáris méreteket öltöttek (globális antiimperializmus, kommunizmus, a világforradalom exportja), katonai módszereit az addig sem bevett megoldásokon túl egyre inkább a félelemkeltés stratégiájának, vagyis a terrorizmus eszköztárának felhasználásával bővítette ki. Éppen ezen változások véglegessé válásának idején, 1976-ban íródott könyvében húzott éles határvonalat a gerilla és a terrorista közé Walter Laqueur: „A gerilla kifejezés nagyon népszerű lett, és amilyen arányban sokszorozódott meg a használata, úgy hígult fel a jelentése. Ehhez nagyban hozzájárult a »városi gerilla« kifejezés széles körben elterjedt, nem túl szerencsés és félrevezető használata a terrorizmus szinonimájaként. Míg azonban a gerillának többé-kevésbé pozitív csengése van, addig a terroristának nem.”⁵⁹ A kérdés adott: hogyan és miért választjuk el egymástól a gerillát attól a terroristától, amelyik alkalomadtán a gerilla-harcmodor eszközeivel is él, illetve a terroristát attól a gerillától, amelyik néha a terror arzenáljából válogat?

A kérdésre a választ az összefüggésrendszert (még egyszer: városi hadviselés + aszimmetrikus konfliktus + terrorizmus) teljes egészében vállaló dél-amerikai kommunisták elméleteiben kell keresni, akik a pánamerikai guevarizmus csődje után saját országaik speciális körülményeire dolgoztak ki terveket. Abraham Guillén (Uruguay) és Carlos Marighella (Brazília) egymástól függetlenül, azonos időben javasolta a forradalmi harc kirobantását a városban, ahol elképzeléseik szerint a felkelőknek tudatosan kell kever-

⁵⁸ Ez nem azt jelenti, hogy a konvencionális szimmetrikus konfliktusok véget értek volna, gondoljunk csak a koreai (1950–53), a falklandi (1982), a sorozatos arab–izraeli, az irak–iráni (1980–88) és a két Öböl-háborúra (1991, 2003), valamint az orosz–grúz konfliktusra (2008).

⁵⁹ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare*, IX, lásd még *Uo.*, XIX és 403–404. Valamint UÓ.: *Postmodern Terrorism. New Rules for an Old Game*, Foreign Affairs 1996. szeptember–október. Szintén így vélekedik Anthony James JOES: *Urban Guerrilla Warfare*, University of Kentucky Press, Lexington, 2007, VII–VIII. Lásd még Ariel MERAVI: *Terrorism as a Strategy of Insurgency = The History of Terrorism from Antiquity to al Qaeda*, szerk. Gérard Chaliaud – Arnaud Blin, University of California Press, Berkeley, 2007, 24–27.

niük egymással a gerillataktikát és a terrorizmust. Ezzel piszkolva be a gerilla nevét és ily módon keverve össze a fogalmakat.

Guillén, a spanyol polgárháború anarcho-marxista veteránja Dél-Amerikában futott be karriert mint közgazdász és baloldali publicista. Argentínában telepedett le, és a térségben a '40-es évek végétől megerősödő amerikai befolyás és a hatalmat egyre több helyen átvevő katonai diktatúrák összefonódását regionális baloldali antiimperialista összefogással javasolta leváltani, egyre radikálisabban. Miután a kormányellenes felkelőkkel ápolta kapcsolata miatt egy időre bebörtönözték, Montevideóba emigrált, ahol elkészítette fő művét, az 1966-ban írott *Városi gerillastratégiát* (*Estrategia de la guerrilla urbana*).⁶⁰ Bár Guevara gerillakönyvének uruguayi kiadását ő szerkesztette és a közös latin-amerikai fellépés pártján állt, a vidéki gerillaháborút elutasította. Ehhez képest a forradalom helyszínének megváltoztatását javasolta, mondván: „Ma a forradalmi háború epicentrumának a nagy városi övezetekben kell lennie, ahol a tűzérség nem vethető be olyan hatékonyan a gerillák ellen, mint vidéken”. „A forradalom potenciálja ott van, ahol a nép” – írta, vagyis mivel az erősen urbanizálódott országokban a lakosság jelentős része városban lakik (Argentínában és Uruguayban 70-80 százalékban), amelynek meghódítása szimbolikus jelentőségén túl a politikai hatalom megszerzését és a hadsereg felkelők elleni bevetésének megakadályozását is lehetővé teszi, a forradalmat a városban kell kirobbantani és a gerilla-harcmodort ott folytatni.⁶¹ Guillén mentorként segítette az uruguayi Tupamarók – Nemzeti Felszabadítási Mozgalmat.

Marighella évtizedekig a brazil kommunista párt vezetője volt, majd egy kínai út, bebörtönzése és a guevarizmus kudarca ráébresztette, hogy új, ezúttal városi *focót* kell létrehoznia (Ação Libertadora Nacional). A militáns párt alapítása után egy évvel, 1969 őszén a rendőrökkel vívott tűzpárbajban lelte halálát. Marighella gerilla-kézikönyvét halála évének nyarán fejezte be és 1970-ben jelent meg először.⁶² A röviden csak *Kiskézikönyvnek* (*Minimaua*) nevezett operatív segédlet szerzőjét az avatta „a városi gerilla Guevará-jává”, hogy a közismert kútfők tudását – elsősorban braziliai – városi környezetre írta át, és a felszabadítás fegyveres munkáját (amely valójában a kommunista forradalmat jelentette) hatékonyabbnak vélte a városban lefolytatni. Amint fogalmazott: „A városi gerilla a katonai diktatúra ellen fegyverrel harcol, nem-konvencionális eszközöket használva.”⁶³ Ebbe nemcsak az addig is ismert szokatlan harceljárások tartoztak bele, hanem a fegyveres erőknél túl a hatalom képviselőinek demoralizálása és likvidálása is. A

⁶⁰ Guillén fordulatokban gazdag élete ezt követően is mozgalmas volt: megfordult Peruban, 1979-ben kritizálta a „szovjet kapitalizmust mint az imperializmus végső formáját” (a maoista, új- és ultrabaloldali csoportoktól korábban sem volt idegen Moszkva „szociálfasizmusának” vagy éppen a Nyugattal szemben megalkuvó politikájának bírálata), 1988-ban könyvet írt a „szabadság közgazdaságáról”, a Franco-rezsim összeomlása után visszaköltözött hazájába, ahol ön-menedzsmentet tanított.

⁶¹ Abraham GUILLÉN: *Strategy of the Urban Guerrilla* [1966] = *Philosophy of the Urban Guerrilla. The Revolutionary Writings of Abraham GUILLÉN*, szerk., ford., bev. Donald C. Hodges, Harper&Collins, New York, 1973, 233, 238.

⁶² Carlos MARIGHELLA: *Minimaua of the Urban Guerrilla* [1969] = *Terror and Urban Guerrillas. A Study of Tactics and Documents*, szerk. Jan Mallin, University of Miami Press, Miami, 1982. Magyarul kommentálta FORGÁCS Balázs: *Gerillák a városban – Carlos Marighella és „A városi gerilla kis kézikönyve”*, Sereg Szemle 2012/4.

⁶³ MARIGHELLA: *I. m.*, 71.

gerilla-hadikultúra alapvető elemei mellett újdonságot jelent a harci körülmények gyors változásához való adaptáció hangsúlyozása, vagyis városi környezetben a harccsoportok maximum 4-5 főre korlátozása.

A politikai harcot folytató gerilla városba költöztetése azonban csak az egyik fontos változás volt. A másikat az jelentette, hogy Marighella immár stratégiába illesztve vállalta a terrorizmus beépítését a városi gerilla eszköztárába, amikor szó szerint úgy írt, hogy a terrorcselekményekről egyetlen derék forradalmár sem mondhat le.⁶⁴ A terrorizmus taktikai alkalmazását már Lenin is javasolta, amikor a moszkvai felkelés elbukása után a közelebről meg nem határozott „tömegterror” a proletárfelkelés által kiegészítésképpen alkalmazott eszközként írta le. Ami itt újdonság, az ennek szisztematikus kidolgozása, vagyis az, hogy Marighella stratégiai szinten fogalmazta bele a terrorizmust a városi felkelés hadviselésébe. Ennek megfelelően ő a hagyományos munkásmozgalmi megoldások (tüntetés, sztrájk, szabotázs), utcai összetűzések (barikád, térfoglalás) és ismert gerillaeljárások (rajtaütés, csapdaállítás, diverzió) mellett szorgalmazta a nyílt terrorcselekmények (kivégzés, repülőgép-eltérítés, bankrablás, emberrablás és túszejtés) végrehajtását is. Hasonlóra akadt is példa, amikor 1969-ben elrabolták az amerikai nagykövetet és pénzüzetek kifosztásából biztosították működésüket.

Marighelláéval szinte egy időben került sor Németországban is hasonlók megfogalmazására, mégpedig Ulrike Meinhof, a Vörös Hadsereg Frakció (Rote Armee Fraktion – RAF) ideológusa részéről. Az 1971-ben megjelent *Városigerilla-konceptió* lényege szerint a kapitalizmussal-imperializmussal szembeni erők összes változatát (legyen az dekolonizációs küzdelem, nemzeti felszabadító háború, kommunista forradalom vagy maoizmus) egy frontvonalra kell állítani világszerte, a „fejlett kapitalista országokban” pedig, mint amilyen Németország is, a városokba kell exportálni.⁶⁵ Meinhof tétele szerint „a hatékony antiimperialista küzdelmet a metropoliszokban is folytatni kell”. A kiáltvány a klasszikus gerilla eredeti karakterének teljes feledésével a Vörös Hadsereg Frakciót nyugatnémet Viet Minh-nek nyilvánította, az NSZK nagyvárosait pedig kis Vietnámmokká akarta változtatni. A szöveg semmiféle taktikai tanácsot nem adott, míg a lenini élcsapat- és a *foco*-teória megjelenése, a vietnámi tapasztalatok leszűrése, a Mao-idézetek és a Marighella könyvére tett utalás egy olyan militáns koncepciót adott, amelyben a gerilla történelmi alakja végleg elhalványult, de a terroristáé annál világosabban látszott.

A két mű megjelenése között, 1970. november 2-án választotta címlapszereplővé a „városi gerillát” a Time magazin. Jól jelezte a fogalomban végbement változásokat (tudniillik hogy a „gerilla” terroristává vált) és a városi terep elsődlegességét, hogy a lapszám Marighella művének ismertetése mellett a városok háborús övezetté válásával és a globális „vietnamizálódással” foglalkozott.

Noha az előbbieken alapján úgy tűnhet, hogy a „városi gerilla” kifejezés nem más, mint a terrorista szinonimája, szögezzük le, hogy bár a terroristák szívesen működnek városi

⁶⁴ *Uo.*, 70–71, 103.

⁶⁵ Red Army Faction [Ulrike MEINHOF]: *The Urban Guerrilla Concept* [1971], ford. André Moncourt – J. Smith, Kersplebedeb Publ., h. n. 2005. A kérdés magyar nyelvű feldolgozása SZIRTES Gábor: *Az 1970-es évek nyugatnémet városi gerilla-doktrínája*, Múltunk 1995/1.

környezetben és használnak gerilla-harcmodort is, mégsem állíthatjuk, hogy minden terrorista városi gerilla lenne – fordítva pedig végképp nem. Sőt Laqueur egyenesen cáfolta, hogy az – adott esetben városban tevékenykedő – gerilla akár a szavak, akár a harcéljárás tekintetében azonos volna a terroristával.⁶⁶

A továbblépéshez szükséges tisztáznunk, hogy mi a terrorizmus, továbbá miben és mennyiben különbözik a gerilla-hadviseléstől. A terrorizmus definíciószerűen a politikai nyomásgyakorlásnak az a „piszkos” eszköze, amely a polgári lakosságot is a harcmező részének tekinti, a politikai harcot úgy folytatja fegyveres úton, hogy az erőszakot nyomásgyakorlásként civilek ellen követi el.⁶⁷ *A terrorizmus a háború mocskos kerülőútja*. Mindent összevetve, a gerilla és a terrorista között a főbb szerkezeti különbségek a következők:

1. míg a gerilla stratégiai szempontból védekezik, addig a terrorista támad;
2. míg a gerilla arzenáljának csak egyik darabja a félelemkeltés és azt is az ellenség fegyveres erejének összezavarása érdekében veti be, addig a terrorista kizárólag ezzel dolgozik, ráadásul elsősorban a civil lakosság irányában használva;
3. míg a gerilla az ellenség reguláris erejét (beleértve annak utánpótlását, vezetési pontjait, katonapolitikai vezetését is) támadja, addig a terrorista nem válogat polgári és nem-civil célpontok között;
4. míg a gerilla célja a hadsereggé szerveződés és a háborúban az elismerés kivívása, addig a terrorista nem ambicionálja a regularizálódást és nem igényli, hogy hadviselő félnek nyilvánítsák;
5. míg a gerilla célja a nép támogatásának megszerzése (főként meggyőzéssel és katonai győzelmekkel), addig a terrorista a lakosság megfélemlítésére összpontosít;
6. míg a gerilla célja a terület megszerzése és annak biztosítása, addig a terrorista csak a pusztá, erőszakos cselekvést ambicionálja.

Mindebből az következik, hogy míg a gerilla-hadviselés az ellenség fegyveres erejére korlátozódik (legfeljebb a fegyveres erőt bevető államhatalmi szervekre), addig a terrorista céljai elérése érdekében az ellenség polgári lakosságára is nyomást gyakorol, hátha azzal sikerül elérnie az ellenség fegyveres erőinek kivonását, leszerelését stb.

Az idő előrehaladtával a terrorcsoportok ráadásul megfordították az arányokat, és a saját veszteségek minimalizálása érdekében egyre inkább célszerűbbnek tartják az elleneséges politikai entitás polgári lakossága elleni véres nyomásgyakorlást választani (al-Kaida, Hamász, Iszlám Állam), mintsem az akár gerillataktikával való megütközést annak fegyveres erőivel. Történelmi példával élve, abban az esetben, ha a Groznijba betörő orosz csapatokkal kézfegyverekkel veszik fel a harcot a csecsen lázadók, gerillaháborúról beszélünk, és akkor is, ha utóbbiak egy határ menti orosz katonai támaszpontot vagy

⁶⁶ LAQUEUR: *Guerrilla Warfare*, 321–325 (*Urban Terrorism* című fejezet).

⁶⁷ A terrorizmus irodalmára lásd többek között Répás KRISZTIÁN: *A gerillaharc és a terrorizmus szerepe a felkelésekben*, Nemzet és Biztonság 2011. május; Walter LAQUEUR: *History of Terrorism*, Transaction Publ., New York, 2001; Walter LAQUEUR: *Terrorism*, Little and Brown, Boston, 1977; *A terrorizmus anatómiája*, szerk. Tóth Péter, Zrínyi, Budapest, 2006. Lásd még TOMOLYA János – PADÁNYI József: *A terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonosságai és különbségei*, *Hadtudomány* 2014/1.

kormányzósági épületet támadnak meg. Ám ha a moszkvai metró ellen intéznek bomba-támadást, akkor az már terrorizmus.

Bár a gerilla és a terrorista taktikája, sőt akár harceljárásai gyakran azonosak, stratégiai céljai merőben eltérőek. Ezt három alapvető különbségben ragadhatjuk meg. Az első és legfőbb különbség az, hogy míg a gerillának az ellenség polgári lakosságával nincs dolga (hacsak nem szimpátiát akar kelteni benne), reguláris hadseregével annál inkább, addig a terrorista esetében fordítva működik a dolog. Ugyanis nem a fegyveres erőkel mérkőzik meg, hanem végsősoron az ellenség civil lakosságának egészét ejti túsul. Másodsor, míg a gerilla célja a területvédelem vagy egy terület elfoglalása, addig a terrorista nem akar ellenőrzése alá vonni teret, hanem pusztán a félelemkeltésre épít. A harmadik fő különbség, hogy a gerilla „tellurikus karaktere” (Carl Schmitt) stratégiai céljának és taktikai lépéseinek alapfeltétele, a terroristát viszont nem köti semmi. A ’60-as évek végétől a ’90-es évek végéig jellemző (szélsőbaloldali és szélsőjobboldali, etnikai) terrorista csoportok, bár nemzetközi összekapcsolódásaik erősek voltak, még nem szakadtak el annyira a földrajzi helyszínektől, mint napjaink iszlám fundamentalista (wahabita-szalafista) extrémistái, amelyek egy sajátos dzsihád-turizmus révén a válságrégiók (Líbia–Irak–Szíria) mellett immár Európát is megfertőzték (párizsi, brüsszeli, nizzai merényletek). Mindeközben a lokális terrorizmusok helyét másfél-két évtizede kezdi átvenni a *terrorizmus globalizációja*, amely már nem sejtként, hanem brandként működve beazonosíthatatlanná válik (al-Kaida, Iszlám Állam).⁶⁸

Noha tehát a terrorizmus harceljárásai között a gerilláénak számos elemét felfedezhetjük (állandó mozgás, elrejtőzés, álcázás, megtévesztés, elvegyülés), a legfontosabb mégis a nyilvánosság erejének kihasználása. Míg a gerillák többnyire kerülik a médiát és a szereplési lehetőségeket, addig *terrorizmus nincs nyilvánosság nélkül*, hiszen annak híján értelmetlen lenne a végrehajtott akció (legyen az gépeltérítés, pokolgépes merénylet, túszejtés) és nem sikerülne nyomás alá helyezni a politikai döntéshozókat.⁶⁹ A civil lakosság és a hatóságok megfélemlítésének végső pontja az, amikor a terroristák képesek elhítni, hogy bárhol és bármikor lecsaphatnak.

A terrorizmus burjánzása révén állt elő az a szituáció, hogy a gerilla és a forradalmár-szabadságharcos történelmi patinája és a fogalomhoz szervesen hozzátartozó sajátos harcmodor bizonyos elemeinek átvétele révén a gerilla és a terrorista meghatározása zavarossá, ennél fogva szükséges különválasztása problémássá vált.

E fontos különbségtétel után térjünk vissza a városi gerilla kialakulására. Amint láttuk, a ’60-as évek közepétől nemcsak a harcmező irreguláris szereplői szaporodtak el, de helyszíne is átalakult, méghozzá úgy, hogy az aszimmetrikus konfliktus számára még kedvezőbbé váljon. A gerillák a demográfiai, politikai és gazdasági folyamatokat követve városi harcot kezdtek.

⁶⁸ Marc SAGEMAN: *Leaderless Jihad. Terror Networks in the 21st Century*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2008. Ennek korai felismerésére lásd Walter LAQUEUR: *The Terrorism to Come*, Policy Review 2004. augusztus–szeptember.

⁶⁹ A 2001. szeptember 11-i terrortámadás kapcsán a kortárs terrorizmus alapvonásaira (például a látvány elsőbbsége, az erőszak globalizálódása, víruszerű terjedés) lásd Jean BAUDRILLARD: *The Spirit of Terrorism* [2002], ford. Chris Turner, Verso, New York, 2012.

A városarc a katonai szakirodalom külön témája és a harc megvívásának sajátos területe, itt most számunkra az a fontos, hogy az aszimmetrikus hadviselés milyen formában jelenik meg városi környezetben.⁷⁰ A városok elfoglalásáért indított ostromok és a városokért folyó harcok tekintetében érdemes megkülönböztetni egymástól a támadó és a védekező feleket, valamint azt, hogy ezek reguláris vagy irreguláris erők-e. Egy ilyen felosztás alapján a következő négy típust kapjuk:⁷¹

		Védekező	
		reguláris	irreguláris
Támadó	reguláris	Sztálingrád (1942–43) Aachen (1944) Monte Cassino (1944) Budapest (1944–45) Berlin (1945) Szarajevó (1992–96) Bagdad (2003)	Budapest (1956) Belfast (1969–98) Groznij (1994–95, 1999–2000) Dzsenin (2002) Fallúdza (2003–04) Ramadi (2006)
	irreguláris	Dublin (1916) Varsó (1944) Algír (1956–57) Moszul (2014)	Bejrút (1975–90) Mogadisu (1991–2011) Kobani (2014–15)

Az első pillantásra is jól látszik, hogy a II. világháborúban vívott városi harcok még két reguláris hadsereg között mentek végbe (vagyis szimmetrikus konfliktusok voltak). Am a 20. század második felében – napjainkban pedig végképp – ezek helyét teljes egészében átvették az aszimmetrikus konfliktusok, amelyekben hol irreguláris erők robbantottak ki felkelést a hatóságok ellen (ír húsvéti forradalom, varsói felkelés, Algír) vagy indítottak ostromot egy városért (Moszul), hol pedig állami hadseregek betörésére reagáltak irreguláris erők (például Budapest, Belfast, Groznij). Sőt olyan is akadt, ahol a városok szó szerint irreguláris erők közötti harcok martalékává váltak (Bejrút, Mogadisu).

A városi gerilla megjelenése annyiban nem volt újdonság, hogy a harcmodor nemigen változott. Egy lakótelepen ugyanúgy lehet bujkálni, elrejtőzni és elvegyülni, mint a

⁷⁰ Az összehasonlítás alapjául használt művek: Louis A. DIMARCO: *Concrete Hell. Urban Warfare from Stalingrad to Iraq*, Osprey Publ., Oxford, 2012; JOES: *Urban Guerrilla Warfare*. További, hasonló feldolgozások: *City Fights. Selected Histories of Urban Combat from World War II to Vietnam*, szerk. John Antal – Bradley Gericke, Random House, New York, 2003; Alec WAHLMAN: *Storming the City. U. S. Military Performance in Urban Warfare from World War II to Vietnam*, University of North Texas Press, Denton, 2015.

⁷¹ A táblázat kategóriái alól kivételt jelentenek az olyan városi ütközetek, amelyben az egyik vagy mindkét oldalon reguláris és irreguláris erőket is bevetnek. Ilyen volt Huê és Saigon ostroma az 1968-as Tet-offenzíva során, amikor az amerikai és a dél-vietnámi hadsereget az észak-vietnámi hadsereg és a dél-vietnámi gerillák egyszerre támadták, 2012 óta pedig Aleppó ostroma, amelyben változatos variációkban csapnak össze reguláris (iráni és szír kormányerők, Hezbollah) és irreguláris erők (Szabad Szír Hadsereg, al-Nusra Front, síita milíciák, YPG).

hegyi falvakban, az erdőszélen húzódó utakhoz, dűlőkhöz képest a csapdába csalásra és a lesből való támadásra még jobb esélyt is kínálhat egy-egy nagyobb közlekedési csomópont vagy sikátor. A mozgást megkönnyítheti és el is rejtheti a város alatt húzódó csatornahálózat, észrevétlen megfigyelési pontnak kiválóan alkalmas lehet egy toronyház, a felszívódásra pedig ott az utcák, lakások és pincék labirintusa. Ami változást jelentett, az a városi gerillák kiléte volt, hiszen értelemszerűen városi környezetből származó, adott esetben szülővárosukat részletesen ismerő fegyveres felkelőkről beszélünk, akik társadalmi státuszukat tekintve nem a parasztság, hanem többnyire a kispolgárság, az értelmiség és a proletariátus soraiból kerültek ki. A másik változás a városi gerilla politikai karakterében állt be, amikor az a korábbiaknál is intenzívebbé vált. Utóbbi jelenthette a függetlenségi harcok fokozott tudatosítását (Varsó, Budapest, Belfast, Groznoj), a gyarmatrendszer felszámolását (Algír), a terrorizmus elleni hadműveletek elmélyülését (Dzsenin, Fallúdza, Ramadi) vagy szektariánus összecsapások (Moszul) és polgárháborúk kiéleződését (Bejrút).

Komoly előzménye van a városi felkelésnek mint műfajnak. Elméletben Auguste Blanqui, gyakorlatban majd a párizsi kommün tapasztalatai mutatták meg, hogy a felkelés úgyszólván természetes környezete a sűrűn beépített település.

A Szent Szövetség rendje elleni összeesküvők (anarchisták, karbonárik, szocialisták) közül kiemelkedik Blanqui iskolája. A francia forradalmárt tucatnyi alkalommal börtönözték be, élete 71 éve alatt összesen 33 esztendőt raboskodott. Miután társai utoljára kiszabadították, Brüsszelben élt, ahol Útmutatás a fegyverfogáshoz című legendás szövegét írta. Az 1830-as és az 1848-as forradalmak tanulságait leszűrve konkrét utasításokat adott a városi felkelések lebonyolításához. A menetrend ez idáig többnyire ugyanaz volt: a munkásnegyedekben felborítják a kocsikat, felszedik a kockaköveket és barikádokat emelnek, többnyire az utcák kereszteződéseiben, de ötletszerűen. Egyes csoportok lefegyverzik a városi őrség tagjait, valamint lőfegyvert és puskaoptort szereznek, ám „mindez összhang és irányítás nélkül történik, egyéni elképzelés szerint”. A nagyobb és erősebb úttorlaszok körül véletlenszerűen gyülekezni kezdenek a felkelők, de katonai vezetés nélkül, sőt egymással sem kapcsolatot tartva veszik fel a küzdelmet az összehangoltan tevékenykedő kormánycsapatok ellen. Miután sikerül elszigetelni egymástól a tűzfészkeket, az ellenség „apránként irtja ki a felkelést”. Érthető módon, egy újabb, eljövendő felkelés során mindent ehhez hasonlóan, de szervezeten kell majd véghezvinni – sugallja a szöveg, amelyet ezzel nyomatékosít Blanqui: „A szervezettség a győzelem; a szétforgácsoltág a halál.” A III. Napóleon idején éppen a felkelések ellehetetlenítése érdekében – hogy ne alakulhassanak ki tűzfészkek, ne lehessen könnyen lezárni az utakat és ne változtathassák erődé a háztömböket – építették át Párizst. A rekonstrukció során Haussmann tervei alapján széles sugárutakat és azokat keresztező körutakat, valamint magas bérpalotákat építettek. Előbbiekben nem értek keresztül a barikádok, könnyen lehetett vontatni rajtuk az ágyúkat, utóbbiak pedig átláthatóságot biztosítottak. Ám Blanqui ezekben is meglátta a városi gerilla lehetőségét: „A csapatok könnyebben közlekednek rajtuk, viszont erősen ki vannak téve a fedetlenségéből származó veszélynek. Az ilyen utcák tűzharc idején járhatatlanok. Továbbá az erkélyek, a miniatűr bástyák

olyan oldaltűzet tesznek lehetővé, amilyenre a közönséges ablakok nem alkalmasak.” Persze a népfelkelés régóta ismert erőtartalékát is ismerte: „a katonák [...] kedvetlenül, kényszerből és pálinka hatására vesznek részt [a harcban]. [...] A népi sorokban semmi ehhez hasonló nincs. Ott egy eszméért verekszenek.”⁷² A szöveg megszületése után nem egészen három évvel a gyakorlatban is bekövetkezett az, amiről Blanqui írt, akit az események csúcspontján éppen Clairvaux-ba internáltak.

Miután 1870. szeptember 1-jén Sedannál a poroszok III. Napóleont is fogságba ejtették, a Francia Császárság összeomlott. Negyedikén Párizsban forradalom tört ki, a bonapartista rendszert megdöntötték, a poroszok pedig körbezárták a várost. Öt hónapi blokád, éhezés és éleződő osztályellentét után a francia főváros kapitulált – a Német Császárságot Versailles-ban kiáltották ki. Míg azonban a nagypolgárság és a fővároson kívül tartózkodó republikánus-liberális Thiers-kormány kiegyezett volna a németekkel, beletörődve a megalázó vereségbe, a munkásság fegyverben maradt és mind a megszállók, mind a polgári rendszer ellen szegült. Miután a kormány fegyverletételre akarta kényszeríteni a hazafias és szocialista munkásokat, 1871. március 18-án proletárfelkelés tört ki, amely kikiáltotta a Párizsi Kommünt. Május közepére a versailles-i kormány és a németek összefogtak, miután a kommün előbbit belpolitikailag, utóbbit pedig diplomáciailag feszélyezte, ráadásul így nem tudtak békét kötni egymással. A kommün leverésének munkáját a – Berlin által kiállítani engedélyezett – kormánycsapatok végezték el, mivel a németek a megállapodás szerint nem léphettek a szorosan vett város területére. Thiers csapatai már áprilisban elfoglalták a főváros körüli erődöket, május közepén pedig átlépték a város körüli sáncokat és beléptek Párizsba. Két hétig folyt a harc, amelynek során a munkásfelkelők védekezésre rendezkedtek be: elzárták az utakat, barikádokat emeltek és középületeket felgyújtva tűzfalat vontak. Május végéig tartottak a harcok, amely után ellenállók tízezreit mészárolták le. A kommünt tehát 72 napi fennállása után francia reguláris csapatok verték le. Marx az eseményekről írva azt a nehezen cáfolható megállapítást tette, hogy „a modern kor [addig ismert] legrettenetesebb háborúja után a győztes és a legyőzött hadsereg szövetkezik a proletariátus közös lemezárására”.⁷³ Engels pedig újabb értékes észrevétellel gazdagította a felkelések katonai cselekményeinek szociális és politikai dimenzióját: „Párizs nyugati felében, a tulajdonképpeni luxusvárosban az ellenállás csak gyenge volt; hevesebb és szívósabbá vált, minél jobban közlekedtek a benyomuló csapatok a keleti részhez, a tulajdonképpeni munkásvárosához. Csak nyolcnapos küzdelem után verték le a Kommün utolsó védőit Belleville és Ménilmontant magaslatain.”⁷⁴ A Párizsi Kommün leverése nem csak a munkásmozgalom harcainak elkeseredéséhez, hanem a városi felkelések taktikai továbbfejlődéséhez is vezetett. Mindkét fejleménnyel szoros összefüggésben áll, hogy 1871 harcai élesen megvilágítják a 19. század végi, sőt a 20. század első felében lezajlott konfliktusok politi-

⁷² Auguste BLANQUI: *Útmutatás a fegyverfogáshoz* [1868] = Uő. *Válogatott művei*, szerk., előszó Jemnitz János, ford. Remsei Flóra, Gondolat, Budapest, 1968, 213–217. Lásd róla Samuel BERNSTEIN: *Auguste Blanqui and the art of insurrection*, Lawrence and Wishart, London, 1971.

⁷³ Karl MARX: *A polgárháború Franciaországban* [1871], Kossuth, Budapest, 1981, 102.

⁷⁴ Friedrich ENGELS: *Bevezetés* [1871] = MARX: *A polgárháború Franciaországban*, 17.

kai viszonyait – egészen pontosan a városi felkelések leveréséhez szükséges külső és belső reguláris erők egymásraulaltságát.

Raymond Aron tanítványa, Jean-Pierre Derrienic megállapítása szerint a vendée-i ellenforradalomtól Vietnámig terjed annak érvényessége, hogy egy elhúzódozó felkelés bázisát vidéken kell biztosítani, a városi felkelésben ugyanakkor csak a gyors győzelem hozhat sikert. Amint írja: „Városokban a felkeléseknek nagyon gyorsan győzelemre kell vezetniük, mint az Franciaországban történt 1830 júliusában és 1848 februárjában, Oroszországban 1917 márciusában és novemberében, vagy Iránban 1979-ben; egyébként hamar elfojtják őket, mint Párizsban 1848 júniusában és 1871-ben, Bécsben 1848-ban vagy Budapesten 1956-ban.”⁷⁵

Miután a II. világháborúban Európa megismerte a pusztító városstromokat, a gerilla-hadviselés pedig egyre inkább a kevésbé városias (volt) gyarmati területek konfliktusaira vált jellemzővé, úgy tűnt, hogy a *felkelés doktrínája* az európai városok helyett Ázsia és Közép-Amerika hegyvidékein és őserdeiben íródik tovább. Bár már 1921-ben felmerült az IRA részéről, hogy a 20. században *nem lehet eltekinteni a harcmező városokra való kiterjesztésétől*, mivel azok az erőforrások és a politikai döntéshozatal központjai. Egy ekkor keletkezett dokumentumban ez áll: „a mi háborúnk különbözik minden más gerillaháborútól, s nagy hiba volna egyet is kihagyni a rendelkezésre álló harci erőforrások közül”.⁷⁶ Ezzel szemben Arábiai Lawrence a sivatagban elért sorozatos apró győzelmek megkoronázásaként tekintett Damaszkusz elfoglalására, Mao úgyszólván csak a hegyekben tudta elképzelni a gerillát, Castro egyenesen kijelentette, hogy „a város a forradalom temetője”, Che Guevara *foco*-teóriája pedig szigorúan vidéki környezetre íródott. Csak idő kérdése volt azonban, hogy a modern kor viszonyainak (népesedés, urbanizáció, technológiai fejlődés) megfelelően a gerillaháború a városokra is áttérjedjen, majd szinte kizárólag ott folyjék.⁷⁷ A század közepéig kellett várni, mire a városok a gerillaháború terepévé váltak.

Kifejezetten az IRA példája nyomán a II. világháborút követően másik két britellenes csoportosulás választotta terepéül a várost: 1945 és 1947 között a zsidó Irgun-csoport és tíz év múlva a ciprusi EOKA. A 20. század másik felében különösen a gyarmatrendszer elleni felkelések zajlottak részben városi környezetben, például Algériában (1954–62) és a jemeni Adenben (1963–67). Rendre városokban követtek el merényleteket a szélsőbaloldali terrorcsoportok is, amelyek a '60-as évek végétől léptek fel Latin-Amerikában (Brazília: ALN, Uruguay: Tupamarók, Venezuela: FALN), Európában (Németország: RAF, Olaszország: Első Vonal, Fegyveres Proletár Sejtek, Vörös Brigádok, Spanyolország: GRAPO) és az Egyesült Államokban (Fekete Párducok, Szimbionéz Felszabadítási Hadsereg, Weatherman-csoport). A háború városba vonulása együtt járt azzal, hogy a

⁷⁵ Jean-Pierre DERRIENIC: *Polgárháborúk*, ford. Blazsek Dóra – Csizmadia Sándor, Jelenkor, Pécs, 2004, 166.

⁷⁶ Idézi TOWNSHEND: *I. m.*, 339. Az IRA harcmodora itt elsősorban a második búr háborúhoz hasonlítódik.

⁷⁷ BECKETT: *I. m.*, 151–180. A városi gerillára lásd még JOES: *Urban Guerrilla Warfare*; KÖSZEGVÁRI Tibor: *Gerilla-hadviselés a városokban*, Hadtudomány 2009/1–2.; ROBERT MOSS: *Urban Guerrilla Warfare*, International Institute of Strategic Studies, London, 1971; RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: *Gerillaharc a betonzsungelben*, Hadtudomány 2013.június.

II. világháború után a katonai konfliktusok egyre kevésbé államok között, inkább államokon belül zajlottak (1945 óta 80 százalékuk államon belüli), ennek okai között a korábban is jellemző polgárháborúk és felkelések mellett leginkább a hidegháború sajátos szerkezeti jellemzői játszottak szerepet. Egészen pontosan a politikai harcok intenzitásának növekedése (a kommunizmus terjesztése s ennek megakadályozása), valamint a gyarmatrendszer felszámolása és a szecessziós küzdelmek.

A gerilla-hadviselés és a terrorizmus akkor és ott kezdett el összekeverni s ezzel együtt városi környezetben megjelenni, amikor az algériai FLN a városokba vitte a gyarmatrendszer elleni küzdelmet, majd elkezdett a francia civil lakosság ellen bombamerényleteket végrehajtani. Válaszul a francia erők 1956–57-ben terrorelhárító hadműveleteket folytattak, különösen Algír Kasbah-negyedében, hogy az FLN-t kifüstöljék onnan.⁷⁸ Utóbbi sikerült, ám a vidéken elhúzódó gerillaháború és a francia társadalom kifáradása 1962-re Algéria függetlenségét eredményezte. A '60-as évek végétől egészen a '70-es évek végéig húzódott az az igencsak véres és zavaros időszak, amikor a gerilla-harcmodor városi alkalmazása egyre inkább a terroristákra vált jellemzővé, és a gerillák terrorcselekményeket hajtottak végre. Ekkortól kezdve az európai gerillacsoportok (ETA, FLNC, IRA) esetében is nehéz volt megmondani, hogy hol végződik a városban alkalmazott klasszikus gerilla-harcmodor és hol kezdődik a polgári lakosság megfélemlítése. Ennek tágabb történeti és politikai kontextusa az általános politikai destabilizáció (olaszországi „ólomévek” és a „német ősz”), a terrorcsoportok nemzetközi kooperációjának megjelenése (RAF–PFSZ-szövetség), a dekolonizáció polgárháborúba fulladása (Angola, Jemen), valamint a kommunizmus terjeszkedése (Etiópia, Kambodzsa, Nicaragua) volt.

⁷⁸ Erről szól a nem sokkal később forgatott, Gillo Pontecorvo által rendezett *Algíri csata (La battaglia di Algeri)* című film. Az 1966-os olasz–algériai alkotás az erőszak kölcsönös alkalmazását a fekete–fehér film szinte dokumentarista hitelességével mutatja be. A filmet a Pentagon a 2003-as iraki inváziót megelőzve vetítette az amerikai hadsereg tisztjeinek, demonstrálandó, hogy miként lehet megnyerni a terrorizmus elleni csatát, de elveszteni az eszmék vagy egyre inkább az emberi jogok (meta)síkján vívott háborút. A film egyébként a terrorista Andreas Baadernek, a német RAF vezérének kedvenc mozija volt.